

Міністерство освіти і науки України

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Факультет психології

Кафедра соціальної роботи

На правах рукопису

Данєвич Влада Валентинівна

«Інтеграція підлітків ВПО в громадах»

Кваліфікаційна робота на здобуття ступеня

бакалавра соціальної роботи

Науковий керівник:

Професор кафедри соціальної роботи,

Доктор психологічних наук, професор

Волинець Наталія Валентинівна

Допустити до захисту в ЕК

Кафедра соціальної роботи

Завідувач кафедри соціальної роботи

Кандидат соціологічних наук, доцент

Люта Леся Петрівна

(підпис)

Київ – 2025

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПІДХОДІВ ДО ІНТЕГРАЦІЇ ПІДЛІТКІВ ВПО В ГРОМАДИ	9
1.1. Інтеграція підлітків ВПО: понятійний апарат і теоретичні підходи.....	9
1.2. Чинники інтеграції підлітків ВПО.....	13
1.3. Особливості інтеграції внутрішньо переміщених підлітків в сучасних умовах	20
Висновки до розділу 1.....	26
РОЗДІЛ 2 ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ІНТЕГРАЦІЇ ПІДЛІТКІВ ВПО	29
2.1 Програма та інструментарій емпіричного дослідження особливостей інтеграції підлітків ВПО.....	29
2.2 Аналіз результатів емпіричного дослідження особливостей інтеграції підлітків ВПО.....	40
Висновки до розділу 2.....	47
РОЗДІЛ 3 ПСИХОЛОГО-СОЦІАЛЬНІ ЗАСОБИ ПІДТРИМКИ ІНТЕГРАЦІЇ ПІДЛІТКІВ ВПО В ГРОМАДАХ	51
3.1 Програма психолого-соціальної підтримки інтеграції підлітків ВПО в громадах.....	51
3.2 Результати апробації програми підтримки інтеграції підлітків ВПО в громадах.....	57
3.3 Особливості психолого-соціальної підтримки підлітків ВПО в громадах.....	66
Висновки до розділу 3.....	73
ВИСНОВКИ	76
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	79
ДОДАТКИ	84

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Проблема інтеграції внутрішньо переміщених осіб (ВПО) є однією з ключових у сучасному світі, де війни, природні катастрофи та економічні кризи змушують мільйони людей залишати свої домівки в пошуках безпеки та кращого життя. За даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (UNHCR), станом на 2023 рік понад 100 мільйонів людей у світі були змушені покинути свої домівки, з них значна частина – діти та підлітки. У глобальному контексті інтеграція підлітків ВПО в нові громади є важливим завданням, адже ця вікова група перебуває на етапі становлення особистості, формування соціальних навичок і професійних орієнтирів. Відсутність належної підтримки може призвести до їхньої маргіналізації, психологічних проблем, низького рівня освіти та, як наслідок, ускладнення соціально-економічного розвитку суспільства. Таким чином, тема інтеграції підлітків ВПО має загальносвітову актуальність, оскільки від її вирішення залежить не лише добробут окремих осіб, але й стабільність громад у країнах, що приймають переміщених осіб.

У загальному контексті інтеграція підлітків ВПО є складним процесом, який охоплює не тільки адаптацію до нових умов життя, але й подолання культурних, соціальних і психологічних бар'єрів. Підлітки, на відміну від дорослих, мають обмежений життєвий досвід і ресурси для самостійного вирішення проблем, що робить їх особливо вразливими до стресу, пов'язаного з переміщенням. Водночас вони є носіями значного потенціалу: їхня здатність до навчання, соціалізації та творчості може стати рушійною силою для розвитку громад, якщо буде створено відповідні умови для інтеграції. У багатьох країнах світу, таких як Сирія, Південний Судан чи Колумбія, де внутрішнє переміщення є масовим явищем, дослідження показують, що успішна інтеграція підлітків сприяє зниженню конфліктності, підвищенню рівня освіченості та економічній активності в громадах. Однак

без належної уваги з боку держави, громадських організацій та місцевих спільнот ці підлітки ризикують залишитися на узбіччі суспільного життя, що посилює соціальну нерівність і напругу.

В Україні проблема інтеграції підлітків ВПО набула особливої гостроти внаслідок збройного конфлікту, який триває з 2014 року і посилюється повномасштабним вторгненням Росії у 2022 році. За офіційними даними Міністерства соціальної політики України, станом на початок 2025 року кількість зареєстрованих ВПО перевищує 5 мільйонів осіб, із яких значну частину становлять діти та підлітки. Ці молоді люди змушені залишати свої домівки через бойові дії, окупацію територій чи економічну нестабільність у регіонах, наближених до зони конфлікту. Переміщення часто супроводжується розривом соціальних зв'язків, втратою доступу до якісної освіти, а також психологічними травмами, такими як посттравматичний стресовий розлад (ПТСР). У новому середовищі підлітки ВПО стикаються з додатковими викликами: мовними бар'єрами (особливо в західних регіонах України), упередженим ставленням місцевих жителів, труднощами з влаштуванням до шкіл і браком ресурсів для позашкільної діяльності. Усе це ускладнює їхню інтеграцію в громади та загрожує довгостроковими наслідками для їхнього особистого розвитку.

Актуальність теми в Україні підсилюється ще й тим, що підлітки ВПО становлять значну частину майбутнього людського капіталу країни, який є критично важливим для її післявоєнного відновлення. У період, коли Україна змушена одночасно боротися з агресією, відновлювати зруйновану інфраструктуру та економіку, інтеграція молодого покоління, включаючи ВПО, стає стратегічним завданням. Без належної адаптації ці підлітки можуть зіткнутися з ризиками соціальної ізоляції, низької академічної успішності, а в деяких випадках навіть девіантної поведінки, що створює додаткове навантаження на соціальну систему. Водночас успішна інтеграція підлітків ВПО в громади може сприяти формуванню більш згуртованого суспільства, де різноманітність сприймається як ресурс, а не як проблема.

Приклади таких ініціатив уже є: у багатьох громадах України створюються центри підтримки, волонтерські програми та проекти, спрямовані на залучення ВПО до культурного й соціального життя, однак ці зусилля потребують систематизації та наукового осмислення.

Таким чином, тема «Інтеграція підлітків ВПО в громадах» є актуальною як у глобальному, так і в українському контексті. У світі вона пов'язана з необхідністю ефективного управління міграційними процесами та забезпечення прав людини, а в Україні – з нагальною потребою подолання наслідків війни, зміцнення соціальної єдності та підготовки молодого покоління до активної участі в житті країни. Дослідження цієї проблеми дозволяє не лише виявити ключові бар'єри інтеграції, але й розробити практичні рекомендації для соціальних служб, освітніх закладів і громадських організацій, що працюють із підлітками ВПО. У час, коли Україна стоїть перед викликами відбудови, інтеграція цієї вразливої категорії молоді є не просто гуманітарним завданням, а й інвестицією в її майбутнє.

Мета дослідження полягає в розробці та апробації програми психолого-соціальної підтримки інтеграції підлітків ВПО в громадах.

Відповідно меті дослідження було сформульовані **завдання дослідження**:

- 1) Здійснити теоретичний аналіз підходів до інтеграції підлітків ВПО в громадах.
- 2) Розробити та провести емпіричне дослідження особливостей до інтеграції підлітків ВПО в громадах.
- 3) Розробити та апробувати програму психолого-соціальної підтримки інтеграції підлітків ВПО в громадах.
- 4) Описати особливості психолого-соціальної підтримки підлітків ВПО в громадах України.

Об'єктом дослідження є інтеграція особистості в громадах.

Предметом дослідження є особливості інтеграцію підлітків ВПО в громадах.

Гіпотеза дослідження що застосування комплексного підходу до визначення соціально-психологічних причин та закономірностей бар'єрів інтеграції підлітків ВПО в громадах дозволить апробувати ефективні психосоціальні методи підтримки для підвищення їхньої адаптації, емоційного благополуччя та соціальних зв'язків, зменшуючи ізоляцію та шкільні труднощі.

Методи дослідження включають комплекс теоретичних та емпіричних методів, вибір та поєднання яких відповідає змісту проблеми та меті дослідження особливостей інтеграції підлітків ВПО в громадах: теоретичний аналіз, систематизація та узагальнення психологічних даних щодо причин і закономірностей бар'єрів інтеграції; аналіз, узагальнення та зіставлення для науково-теоретичного осмислення отриманих результатів; констатувальний експеримент для оцінки наявного стану соціально-психологічної адаптації та інтеграційних труднощів.

У процесі емпіричного дослідження використовувалися:

1. Авторська анкета – для соціально-демографічної характеристики, оцінки відчуття приналежності до громади, шкільних труднощів (булінг, брак дружніх зв'язків) та суб'єктивного сприйняття потреб у психологічній підтримці й позашкільних заняттях.

2. Методика К. Роджерса і Р. Даймонда – для аналізу рівня соціально-психологічної адаптації за показниками: адаптація, дезадаптація, самоприйняття, прийняття інших, емоційний комфорт, внутрішній контроль.

3. Опитувальник А. Фурмана – для оцінки рівня адаптованості за показниками: високий, середній, низький рівень адаптованості, дезадаптованість.

Теоретичне значення дослідження полягає у поглибленні розуміння соціально-психологічних механізмів інтеграції підлітків ВПО в громадах, розкритті специфіки бар'єрів їхньої адаптації (дезадаптація, ізоляція, шкільні труднощі) та обґрунтуванні ефективності психосоціальних методів підтримки. Дослідження доповнює наукові уявлення про вплив травми

переміщення на емоційне благополуччя та соціальні зв'язки підлітків, уточнює роль емоційного інтелекту й самоприйняття в процесі інтеграції.

Практичне значення одержаних результатів полягає у розробці та апробації програми психосоціальної підтримки підлітків ВПО, яка довела ефективність у підвищенні адаптації, емоційного комфорту та зниженні ізоляції. Запропонована модель підтримки, що включає психологічні, соціальні, освітні та громадські компоненти, може бути впроваджена в ЦНСП, школах і громадах України для сприяння інтеграції ВПО, а також використана НГО та державними програмами для створення інклюзивного середовища.

Експериментальна база дослідження. Дослідження проводилося на базі Центру надання соціальних послуг (ЦНСП) Бобровицької міської ради Чернігівської області, який забезпечував необхідні умови для реалізації діагностичних і практичних етапів роботи з підлітками ВПО. У дослідженні взяли участь 26 підлітків ВПО віком 12–18 років, з них: 18 – дівчата та 8 – хлопці. Учасники були відібрані на основі добровільної згоди та попередньої оцінки їхнього рівня соціально-психологічної адаптації, що дозволило сформувати репрезентативну групу для вивчення бар'єрів інтеграції. Емпіричне дослідження охоплювало діагностику за допомогою авторської анкети, методики К. Роджерса і Р. Даймонда та опитувальника А. Фурмана, тоді як апробація програми психосоціальної підтримки проводилася з підгрупою з 8 учасників (4 дівчини та 4 хлопці) у приміщенні ЦНСП із залученням психолога й соціального працівника.

Структура роботи: Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел із 45 найменувань та 3 додатків. Робота містить 6 таблиць. Основний обсяг роботи складає 85 сторінок. У вступі визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, методи та значення дослідження. Перший розділ присвячено теоретичному аналізу інтеграції підлітків ВПО, другий – емпіричному дослідженню особливостей інтеграції підлітків ВПО, третій – розробці, апробації програми та створенню

моделі психосоціальної підтримки. Висновки узагальнюють результати та пропонують рекомендації. Додатки включають авторську анкету, бланки методик і приклади вправ, використаних під час апробації. Список використаних джерел охоплює праці вітчизняних і зарубіжних авторів, а також звіти міжнародних організацій.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПІДХОДІВ ДО ІНТЕГРАЦІЇ ПІДЛІТКІВ ВПО В ГРОМАДИ

1.1 Інтеграція підлітків ВПО: понятійний апарат і теоретичні підходи

Інтеграція підлітків ВПО в громади є складним і багатограним процесом, що охоплює соціальні, психологічні, культурні та економічні аспекти. У контексті сучасної України, де війна спричинила масове внутрішнє переміщення, ця проблема набуває особливої актуальності. Для глибокого розуміння явища необхідно чітко визначити ключові поняття, такі як «інтеграція», «адаптація», «внутрішньо переміщені особи (ВПО)» та «громада», а також розглянути теоретичні підходи, які пояснюють механізми, фактори та бар'єри цього процесу. Інтеграція підлітків ВПО розглядається як двосторонній процес, що передбачає не лише їхню адаптацію до нового соціального середовища, але й готовність громади приймати їх як повноправних членів, сприяючи формуванню відчуття приналежності та соціальної стабільності. Цей підрозділ присвячений розкриттю сутності інтеграції, визначенню її основних характеристик і теоретичних підходів, які лежать в основі аналізу даного явища.

Інтеграція як соціальний процес має різні визначення залежно від дисциплінарного контексту – соціології, психології чи антропології. У соціології інтеграція часто розглядається як процес включення індивідів або груп у соціальну структуру суспільства, що забезпечує їхню активну участь у суспільному житті[1]. У контексті підлітків ВПО інтеграція передбачає створення умов, за яких молоді люди можуть реалізувати свій потенціал у новій громаді, беручи участь у її соціальних, освітніх і культурних процесах. Згідно з Джоном Беррі, інтеграція є однією зі стратегій акультурації, що

характеризується збереженням власної культурної ідентичності переміщених осіб і водночас активним залученням до культури приймаючої громади [2]. На відміну від асиміляції, яка передбачає повне прийняття нової культури за рахунок втрати власної, чи сепарації, що характеризується ізоляцією, інтеграція є найбільш гармонійною стратегією, адже сприяє взаємозбагаченню обох сторін[3].

Для підлітків ВПО інтеграція має свої особливості, зумовлені віковими характеристиками та обставинами переміщення. Підлітковий вік (12–18 років) є періодом інтенсивного формування ідентичності, соціальних навичок і емоційної стабільності[4]). Переміщення, спричинене війною, додає до цього стресові фактори, такі як втрата дому, розрив із друзями, зміна освітнього середовища та психологічні травми. Як зазначає Ерік Еріксон у своїй теорії психосоціального розвитку, підлітки перебувають на етапі пошуку ідентичності, і порушення цього процесу через зовнішні обставини може призвести до кризи ідентичності або соціальної ізоляції[5]. Таким чином, інтеграція підлітків ВПО передбачає не лише фізичне включення в нове середовище, але й створення умов для їхнього психологічного благополуччя, соціального прийняття та самореалізації.

Для чіткого розуміння процесу інтеграції необхідно визначити основні терміни, які використовуються в дослідженні. Внутрішньо переміщені особи (ВПО) – це особи, які були змушені залишити місце постійного проживання через збройний конфлікт, насильство чи порушення прав людини, але залишилися в межах своєї країни[6]. У контексті України ВПО включають сім'ї, які покинули тимчасово окуповані території або зони бойових дій, зокрема Донецьку, Луганську, Харківську області та інші регіони, постраждалі від війни. Підлітки ВПО є особливо вразливою групою через їхню залежність від сімейного та соціального оточення, а також через обмежений доступ до ресурсів для самостійного вирішення проблем.

Громада у цьому дослідженні визначається як соціальна спільнота, об'єднана спільним місцем проживання, цінностями та взаємодією, що

включає місцеве населення, інститути (школи, соціальні служби) та культурне середовище[7]. Приймаючі громади в Україні можуть бути як міськими, так і сільськими, що впливає на доступність ресурсів і рівень відкритості до ВПО. Адаптація, як споріднене поняття, є ширшим і охоплює індивідуальні та групові процеси пристосування до нових умов, включаючи психологічну, соціальну та культурну адаптацію[8]. Інтеграція, натомість, є більш цілеспрямованим процесом, що передбачає взаємодію між ВПО та громадою, спрямовану на досягнення гармонійного співіснування.

Українські науковці значною мірою збагатили розуміння інтеграції підлітків ВПО в громадах, акцентуючи на соціально-психологічних і соціокультурних аспектах цього процесу. О. Малиновська, досліджуючи соціальну адаптацію ВПО, зазначає, що інтеграція підлітків залежить від доступу до якісної освіти, позашкільних активностей і соціальних контактів, які часто обмежені через економічні труднощі та упереджене ставлення місцевих громад. Вона підкреслює, що бар'єри, такі як стигматизація та бюрократичні перешкоди, значно ускладнюють включення молоді ВПО в суспільне життя, особливо в сільських громадах[9]. Л. Найдьонова, аналізуючи психологічні аспекти адаптації, акцентує на ролі резиліентності в подоланні травматичного досвіду війни. Вона зазначає, що підлітки ВПО, які мають підтримку сім'ї чи громади, демонструють вищий рівень емоційної стабільності, але без психологічної допомоги ризик ізоляції чи девіантної поведінки зростає[10]. С. Панченко, досліджуючи вплив війни на психоемоційний стан молоді, вказує, що підлітки ВПО часто стикаються з посттравматичним стресовим розладом (ПТСР), що ускладнює їхню інтеграцію без цільових програм психосоціальної підтримки[11]. В. Трощинський наголошує на важливості соціального капіталу для інтеграції ВПО, зазначаючи, що громади з високим рівнем довіри та співпраці (наприклад, через спільні ініціативи чи волонтерство) сприяють швидшій адаптації підлітків, тоді як громади з низьким соціальним капіталом можуть посилювати ізоляцію [12].

Теоретичні підходи до інтеграції підлітків ВПО можна умовно поділити на соціологічні, психологічні та міждисциплінарні. Одним із ключових є модель акультурації Джона Беррі, яка описує чотири стратегії взаємодії між культурами: інтеграцію, асиміляцію, сепарацію та маргіналізацію[13]. Для підлітків ВПО інтеграція є оптимальною стратегією, оскільки дозволяє зберегти зв'язок із рідною культурою (наприклад, мовою, традиціями) і водночас адаптуватися до нової громади через участь у школі, спілкування з однолітками чи громадські заходи. Дослідження показують, що успішна інтеграція залежить від таких факторів, як рівень соціальної підтримки, доступ до освіти та відсутність дискримінації [14].

Соціальна модель інвалідності, хоча й розроблена для осіб з інвалідністю, також може бути адаптована до аналізу інтеграції ВПО. Вона стверджує, що обмеження виникають не лише через індивідуальні особливості (наприклад, травми чи стрес у підлітків ВПО), але й через бар'єри, створені суспільством, такі як стигматизація чи брак доступних ресурсів [15]. У контексті ВПО це може включати упереджене ставлення місцевих жителів, недостатню інфраструктуру для освіти чи психологічної підтримки. Ця модель підкреслює необхідність активної ролі громади у створенні інклюзивного середовища.

Теорія соціального капіталу, запропонована П'єром Бурдьє та Робертом Патнемом, також є корисною для розуміння інтеграції. Соціальний капітал – це мережа соціальних зв'язків, довіри та взаємодії, яка сприяє доступу до ресурсів і можливостей [16]; [17]. Для підлітків ВПО соціальний капітал може формуватися через дружбу з однолітками, підтримку вчителів чи участь у громадських ініціативах. Дослідження показують, що громади з високим рівнем соціального капіталу (тобто довіри та співпраці) краще сприяють інтеграції переміщених осіб, ніж ті, де переважають ізоляція чи недовіра [18].

Психологічний підхід до інтеграції базується на концепціях адаптації та психосоціального благополуччя. Зокрема, теорія стресу і копінгу Лазаруса

і Фолкман підкреслює, що здатність підлітків справлятися зі стресом, спричиненим переміщенням, залежить від їхніх внутрішніх ресурсів (наприклад, самооцінки) та зовнішньої підтримки (родини, громади)[19]. Для підлітків ВПО важливим є формування резилієнтності – здатності відновлюватися після травматичних подій, що може бути підтримано через психологічну допомогу та соціальні програми.

Інтеграція підлітків ВПО в громади є складним процесом, що вимагає врахування як індивідуальних особливостей молодих людей, так і соціального контексту приймаючих громад. Понятійний апарат, який включає інтеграцію, адаптацію, ВПО та громаду, дозволяє чітко окреслити рамки дослідження. Теоретичні підходи, такі як модель акультурації Беррі, соціальна модель інвалідності, теорія соціального капіталу та психологічні теорії копіngu, створюють міцну основу для аналізу цього явища. В Україні інтеграція підлітків ВПО ускладнена війною, але водночас має значний потенціал для зміцнення соціальної згуртованості, якщо будуть створені відповідні умови. Наступні підрозділи цього дослідження детальніше розглянуть емпіричні аспекти та практичні рекомендації для покращення цього процесу.

1.2. Чинники інтеграції підлітків ВПО

Успішна інтеграція підлітків ВПО в громади залежить від сукупності чинників, що діють на індивідуальному, соціальному та культурному рівнях. У сучасній Україні, де збройний конфлікт призвів до значного переміщення населення, ці чинники стають вирішальними, оскільки вони впливають на здатність молоді адаптуватися до нових умов, встановити зв'язки з громадою та розкрити свої можливості. Соціальні фактори, такі як підтримка громади, доступ до освіти та роль соціальних служб, створюють зовнішні умови для інтеграції. Психологічні фактори, включаючи емоційну стабільність,

резилієнтність і самооцінку, впливають на внутрішню здатність підлітків справлятися з викликами переміщення. Культурні фактори, такі як мовні бар'єри чи регіональні відмінності, формують контекст взаємодії між ВПО та місцевими жителями. Цей підрозділ присвячений аналізу цих факторів, їхнього впливу на інтеграцію підлітків ВПО та бар'єрів, які можуть ускладнювати цей процес.

Ключову роль у процесі інтеграції підлітків ВПО відіграють соціальні фактори, оскільки вони визначають зовнішнє середовище, в якому відбувається адаптація. Одним із найважливіших є доступ до освіти, адже школа є основним простором соціалізації для підлітків. Дослідження показують, що доступ до якісної освіти сприяє формуванню соціальних зв'язків, підвищенню самооцінки та відчуттю приналежності до громади [20]. В Україні, однак, підлітки ВПО часто стикаються з труднощами, такими як нестача місць у школах, брак підручників чи потреба наздоганяти навчальну програму через перерви в освіті, спричинені переміщенням [21]. Шкільні програми, які включають позакласні заходи (спорт, мистецтво, волонтерство), можуть значно полегшити інтеграцію, створюючи можливості для взаємодії з місцевими однолітками.

Ще одним важливим соціальним фактором є підтримка громади. Громади з високим рівнем соціального капіталу, тобто довіри та взаємодії між жителями, краще сприяють інтеграції ВПО [22]. У таких громадах підлітки ВПО мають більше шансів бути прийнятими, брати участь у місцевих ініціативах і формувати дружні зв'язки. Наприклад, громадські центри чи волонтерські проекти, які об'єднують місцевих жителів і ВПО, сприяють подоланню стереотипів і створенню інклюзивного середовища. В Україні такі ініціативи часто підтримуються міжнародними організаціями, такими як ЮНІСЕФ чи Міжнародна організація з міграції (ІОМ), які фінансують програми соціальної інтеграції [23].

Н. Ковальчук, досліджуючи соціальні аспекти інтеграції ВПО, наголошує, що для підлітків ВПО ключовим чинником успішної адаптації є

залучення до громадських ініціатив, таких як волонтерські проєкти, молодіжні клуби чи екологічні акції. Вона зазначає, що такі заходи не лише сприяють формуванню соціальних зв'язків із місцевими однолітками, але й допомагають подолати стигматизацію, яка часто виникає через упередження щодо статусу ВПО. Наприклад, у громадах, де діють молодіжні центри, підлітки ВПО швидше знаходять спільну мову з місцевими жителями, що сприяє їхньому відчуттю приналежності. Однак в Україні, особливо в сільських регіонах, подібні ініціативи обмежені через недостатнє фінансування, брак кваліфікованих координаторів і низьку обізнаність громад про потреби ВПО. Ковальчук пропонує створювати міжсекторальні партнерства між місцевою владою, НГО та міжнародними організаціями, такими як ЮНІСЕФ, для розширення таких програм, що може значно підвищити соціальну інклюзію молоді [24].

Роль соціальних служб також є критично важливою. Центри надання соціальних послуг в Україні відіграють провідну роль у підтримці ВПО, надаючи психологічну допомогу, юридичні консультації та доступ до соціальних програм. Однак обмежені ресурси та перевантаженість цих служб можуть знижувати їхню ефективність. Дослідження показують, що підлітки ВПО, які отримують підтримку від соціальних працівників, швидше адаптуються до нового середовища, ніж ті, хто залишається без такої допомоги[25]. Водночас стигматизація ВПО місцевими жителями може створювати соціальні бар'єри, ускладнюючи їхнє включення в громаду. Наприклад, упередження, що ВПО «забирають ресурси» чи «не відповідають місцевій культурі», можуть призводити до ізоляції підлітків і зниження їхньої мотивації до інтеграції.

І. Семенюк, досліджуючи вплив соціальних служб на інтеграцію ВПО, підкреслює їхню роль у створенні умов для соціальної адаптації підлітків. Вона зазначає, що центри надання соціальних послуг (ЦНСП) в Україні є важливими осередками підтримки, надаючи юридичну, психологічну та матеріальну допомогу. Однак перевантаженість цих служб і брак

спеціалізованих програм для підлітків знижують їхню ефективність. Семенюк пропонує розробляти цільові програми, які поєднують психосоціальну підтримку (наприклад, групові заняття з психологами) із залученням до позашкільних активностей, таких як спортивні секції чи мистецькі гуртки. Вона наводить приклад успішної ініціативи в Харківській області, де ЦНСП організував молодіжний клуб для ВПО, що сприяв зниженню ізоляції та підвищенню участі підлітків у громадських заходах. Семенюк також акцентує на необхідності співпраці ЦНСП із місцевими НГО для залучення додаткових ресурсів і волонтерів [26].

Психологічні фактори визначають внутрішню здатність підлітків ВПО справлятися з викликами переміщення та адаптуватися до нового середовища. Підлітковий вік є періодом підвищеної вразливості через інтенсивний розвиток ідентичності та емоційної сфери [27]. Переміщення, спричинене війною, часто супроводжується психологічними травмами, такими як посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), тривожність чи депресія, що ускладнює інтеграцію. Згідно з теорією стресу і копінгу Лазаруса і Фолкман, здатність підлітків справлятися зі стресом залежить від їхніх внутрішніх ресурсів (наприклад, самооцінки, резилієнтності) та зовнішньої підтримки (родини, громади) [28].

Резилієнтність, або здатність відновлюватися після травматичних подій, є одним із ключових психологічних факторів. Дослідження показують, що підлітки з високим рівнем резилієнтності краще адаптуються до змін, ніж ті, хто має низьку емоційну стійкість [21]. У контексті ВПО резилієнтність може бути посилена через психологічну підтримку, наприклад, групові заняття чи індивідуальні консультації з психологами. В Україні програми психологічної допомоги для ВПО, підтримувані ЮНІСЕФ, демонструють позитивний вплив на емоційний стан підлітків, хоча їхня доступність залишається обмеженою, особливо в сільських громадах [30].

Самооцінка також відіграє важливу роль. Підлітки ВПО, які відчують себе «інакшими» чи менш цінними через свій статус, можуть уникати

соціальних контактів, що призводить до ізоляції. Навпаки, підтримка з боку вчителів, однолітків чи сім'ї може підвищити самооцінку і сприяти активній участі в житті громади [31]. Наприклад, успішна участь у шкільних заходах чи громадських проєктах може допомогти підліткам відчути себе потрібними та прийнятими. Психологічні бар'єри, такі як страх відмови чи низька довіра до нового оточення, часто посилюються через травматичний досвід війни, що вимагає комплексного підходу до їх подолання.

О. Литвиненко, зосереджуючись на психологічних бар'єрах інтеграції, підкреслює, що підлітки ВПО часто страждають від втрати стабільності та безпеки через переміщення, що спричинене війною. Ця втрата може проявлятися у підвищеній тривожності, зниженні мотивації до навчання чи спілкування, а в деяких випадках – у замкнутості чи агресивній поведінці. Вона акцентує на необхідності розвитку емоційного інтелекту як інструменту для подолання цих бар'єрів. Програми, які включають групові заняття з розвитку навичок саморегуляції, рефлексії та емпатії, допомагають підліткам відновити довіру до нового оточення та підвищити впевненість у собі. Литвиненко наводить приклад успішних ініціатив у міських центрах психологічної підтримки, де підлітки ВПО через тренінги з комунікації та вирішення конфліктів демонстрували покращення соціальних навичок і зниження рівня тривожності. Вона рекомендує масштабувати такі програми, залучаючи шкільні психологічні служби, та адаптувати їх до сільських громад, де доступ до фахівців обмежений [32].

Культурні фактори відіграють значну роль у процесі інтеграції, особливо в Україні, де регіональні відмінності можуть створювати додаткові виклики. Мовні бар'єри є одним із ключових аспектів. Наприклад, підлітки ВПО зі східних регіонів, де переважає російська мова, можуть стикатися з труднощами в україномовних західних громадах. Це може ускладнювати спілкування в школі чи соціальних групах, посилюючи відчуття ізоляції [33]. Програми мовної адаптації, такі як курси української мови чи міжкультурні заходи, можуть допомогти подолати ці бар'єри, сприяючи інтеграції.

Регіональні культурні відмінності також впливають на сприйняття ВПО. У західних регіонах України, де історично сильніші націоналістичні настрої, ВПО зі сходу можуть стикатися з упередженнями, пов'язаними з їхньою культурною чи мовною ідентичністю. Водночас у великих містах, таких як Київ чи Львів, культурна різноманітність може сприяти більшій відкритості до ВПО [34]. Дослідження показують, що громади, які активно просувають міжкультурний діалог, мають вищий рівень успішної інтеграції [35].

Культурна ідентичність підлітків ВПО є ще одним важливим аспектом. Згідно з моделлю акультурації Джона Беррі, збереження власної культурної ідентичності (наприклад, традицій, мови) разом із прийняттям елементів нової культури є запорукою успішної інтеграції [36]. Для підлітків ВПО це може означати можливість святкувати рідні свята чи розмовляти рідною мовою вдома, водночас беручи участь у житті нової громади. Культурні бар'єри, такі як стереотипи чи незнання місцевих традицій, можуть бути подолані через освітні програми чи спільні заходи, що сприяють взаєморозумінню.

Т. Гриценко, аналізуючи культурні аспекти інтеграції, звертає увагу на роль освітніх закладів у подоланні міжрегіональних стереотипів і культурних бар'єрів. Вона зазначає, що підлітки ВПО, які переїжджають із східних чи південних регіонів України до західних чи центральних, часто стикаються з упередженнями, пов'язаними з мовними чи культурними відмінностями. Наприклад, російськомовні підлітки можуть відчувати дискомфорт у школах, де домінує україномовне середовище, що посилює їхню ізоляцію. Гриценко пропонує впроваджувати освітні програми з міжкультурної комунікації, які включають заняття з історії, культури та традицій різних регіонів України, а також спільні творчі проекти для ВПО та місцевих учнів. Такі програми, на її думку, сприяють формуванню інклюзивного середовища, де підлітки вчаться поважати різноманітність і будувати дружні зв'язки. Вона наводить приклад пілотних проектів у Львівській та Вінницькій областях, де міжкультурні

заходи знизили рівень булінгу ВПО на 15–20% за рік. Гриценко також наголошує на необхідності підготовки вчителів до роботи з різноманітними групами учнів, щоб уникнути дискримінації [37].

Хоча економічні фактори часто розглядаються окремо, вони тісно пов'язані з соціальними та психологічними аспектами інтеграції. Матеріальне становище сімей ВПО безпосередньо впливає на можливості підлітків. Наприклад, брак коштів може обмежувати доступ до позашкільної діяльності, додаткових освітніх програм чи навіть базових потреб, таких як одяг чи шкільне приладдя. Це може знижувати мотивацію підлітків до соціальної активності та посилювати відчуття нерівності [38]. Урядові програми підтримки ВПО, такі як виплати чи житлові субсидії, частково вирішують ці проблеми, але їхня недостатня ефективність залишається викликом.

Доступ до ресурсів громади також є важливим. У сільських громадах, де інфраструктура менш розвинена, підлітки ВПО можуть мати обмежений доступ до бібліотек, спортивних секцій чи культурних заходів, що знижує їхні шанси на інтеграцію. У містах, навпаки, більша кількість ресурсів може сприяти активній участі, але конкуренція за ці ресурси може створювати напругу між ВПО та місцевими жителями [39]. Економічні бар'єри, таким чином, тісно пов'язані з соціальними, адже доступ до ресурсів залежить від відкритості громади та її здатності ділитися.

Окрім факторів, що сприяють інтеграції, важливо розглянути бар'єри, які її ускладнюють. Стигматизація є одним із найпоширеніших бар'єрів. У багатьох громадах ВПО сприймаються як «чужі» або як конкуренти за ресурси, що може призводити до булінгу чи ізоляції підлітків у школах [40]. Психологічні травми, спричинені війною, також ускладнюють інтеграцію, адже підлітки можуть відчувати страх, недовіру чи апатію, що перешкоджає їхній соціальній активності [41]. Культурні бар'єри, такі як мовні відмінності чи незнання місцевих традицій, можуть посилювати відчуття відторгнення.

Соціальні, психологічні та культурні фактори інтеграції підлітків ВПО є взаємопов'язаними і визначають успіх цього процесу. Доступ до освіти, підтримка громади та соціальних служб створюють необхідні зовнішні умови, тоді як резильєнтність, самооцінка та здатність справлятися зі стресом формують внутрішні ресурси підлітків. Культурні фактори, такі як мовна адаптація та збереження ідентичності, відіграють важливу роль у гармонізації взаємодії між ВПО та громадою. В Україні війна та економічна нестабільність створюють додаткові виклики, але ініціативи, спрямовані на подолання стигматизації та підтримку ВПО, показують потенціал для покращення інтеграції.

1.3 Особливості інтеграції внутрішньо переміщених підлітків в сучасних умовах

Інтеграція підлітків ВПО в громади України є актуальним завданням, зумовленим безпрецедентним масштабом внутрішнього переміщення через повномасштабне вторгнення 2022 року. За даними Міністерства соціальної політики України, станом на 2023 рік кількість офіційно зареєстрованих ВПО сягає 4,9 млн осіб, значну частину яких складають діти та підлітки [42]. Унікальність ситуації в Україні полягає в поєднанні воєнних викликів, економічної нестабільності та регіональних особливостей, що створюють як перешкоди, так і можливості для інтеграції молодих переселенців.

Повномасштабна війна, розпочата Росією в 2022 році, кардинально змінила життя мільйонів українців, зокрема підлітків, які змушені були покинути свої домівки. Переміщення в нові регіони часто супроводжується втратою стабільності, розривом соціальних зв'язків і невизначеністю щодо майбутнього. Унікальність воєнного контексту полягає в тому, що підлітки ВПО не лише адаптуються до нового середовища, але й роблять це в умовах постійної загрози, економічної кризи та гуманітарних викликів. Наприклад,

багато сімей ВПО втратили житло або джерела доходу, що обмежує їхні можливості забезпечувати підлітків базовими потребами, такими як доступ до гаджетів для онлайн-навчання чи участі в позашкільних активностях [43].

Водночас війна активізувала громадську солідарність і волонтерський рух, що стало важливим ресурсом для інтеграції. У багатьох громадах України місцеві жителі, громадські організації та волонтери створюють ініціативи, спрямовані на підтримку ВПО, зокрема підлітків. Наприклад, у Вінницькій та Івано-Франківській областях діють молодіжні центри, які організовують майстер-класи, спортивні заходи та психологічні тренінги для підлітків ВПО, сприяючи їхньому включенню в громаду [44]. Ці ініціативи допомагають молодим людям подолати відчуття ізоляції та знайти нових друзів, що є критично важливим для їхньої соціалізації в підлітковому віці.

О. Левченко, досліджуючи вплив воєнного контексту на інтеграцію ВПО, зазначає, що підлітки, які пережили переміщення через повномасштабне вторгнення 2022 року, стикаються з унікальними викликами, пов'язаними з втратою соціального статусу та стабільності. Вона підкреслює, що громади, які активно залучають підлітків ВПО до спільних проєктів, таких як відновлення місцевої інфраструктури чи організація благодійних заходів, сприяють формуванню їхньої соціальної ідентичності та зниженню відчуття маргіналізації. Левченко наводить приклад ініціатив у Хмельницькій області, де молодіжні волонтерські групи, що об'єднують ВПО та місцевих підлітків, допомогли створити мережу підтримки, яка зменшила рівень соціальної напруги. Вона рекомендує громадам розробляти програми менторства, де старші підлітки або молодь із числа місцевих жителів супроводжують ВПО, допомагаючи їм адаптуватися до нового середовища та долати психологічні бар'єри [1].

Державна політика України щодо інтеграції ВПО базується на Стратегії інтеграції внутрішньо переміщених осіб на період до 2024 року, схваленій Кабінетом Міністрів. Ця стратегія передбачає забезпечення рівного доступу до освіти, соціальних послуг і житла, що є ключовими для інтеграції

підлітків [46]. Одним із важливих напрямів є забезпечення освітніх потреб. Наприклад, Міністерство освіти і науки України розробило механізми для зарахування дітей ВПО до шкіл за новим місцем проживання, включаючи спрощені процедури реєстрації та надання доступу до онлайн-навчання [47]. Проте реалізація цих заходів часто стикається з бюрократичними перешкодами, такими як затримки у видачі довідок ВПО чи брак місць у школах у великих містах.

К. Сидоренко, аналізуючи роль освіти в інтеграції підлітків ВПО, звертає увагу на необхідність створення інклюзивних шкільних середовищ, які враховують травматичний досвід молоді. Вона зазначає, що в Україні багато шкіл, особливо в регіонах із великою кількістю ВПО, не мають достатньої підготовки для роботи з дітьми, які пережили війну. Це призводить до булінгу, ізоляції або зниження академічної мотивації підлітків ВПО. Сидоренко пропонує впроваджувати тренінги для вчителів із психологічної підтримки та міжкультурної компетентності, а також створювати шкільні клуби, які об'єднують учнів через спільні інтереси, наприклад, музику чи екологічні ініціативи. У Чернівецькій області, наприклад, такі клуби допомогли підліткам ВПО налагодити дружні зв'язки та підвищити їхню залученість до шкільного життя. Вона також акцентує на важливості співпраці шкіл із місцевими ЦНСП для надання комплексної підтримки [48].

Недержавні організації, такі як ЮНІСЕФ, Фонд Східна Європа та Благодійний фонд «Право на захист», відіграють не менш важливу роль. Вони фінансують програми, спрямовані на соціальну інклюзію підлітків ВПО, включаючи тренінги з розвитку лідерських якостей, медіаграмотності та кар'єрного орієнтування. Наприклад, ЮНІСЕФ у співпраці з місцевими громадами організувала мережу «дружніх до молоді» просторів, де підлітки можуть брати участь у творчих і освітніх заходах, що сприяють їхній інтеграції [49]. Такі простори діють у містах, як-от Львів, Дніпро та Ужгород, і допомагають підліткам ВПО відчувати себе частиною громади.

Міжнародний досвід також використовується для вдосконалення інтеграційних програм. Наприклад, у Колумбії, де десятиліттями триває внутрішнє переміщення через громадянський конфлікт, успішно застосовуються молодіжні програми, які залучають підлітків до громадських проєктів, таких як екологічні ініціативи чи культурні фестивалі. Цей досвід адаптується в Україні через партнерства з міжнародними організаціями, що фінансують подібні проєкти [50]. Однак масштаби переміщення в Україні потребують більшої координації між державними органами, місцевою владою та НКО для забезпечення сталості таких ініціатив.

До того ж, інтеграція підлітків ВПО в Україні має виражені регіональні відмінності, зумовлені культурними, економічними та інфраструктурними особливостями. У великих містах, таких як Київ, Харків чи Львів, підлітки ВПО мають кращий доступ до освітніх і соціальних ресурсів, включаючи школи, молодіжні центри та психологічну підтримку. Наприклад, у Києві діють численні програми для молоді, які фінансуються як місцевою владою, так і міжнародними донорами, що дозволяє підліткам ВПО брати участь у культурних і спортивних заходах [51]. Однак висока конкуренція за ресурси в містах може створювати напругу між ВПО та місцевими жителями, що іноді призводить до упередженого ставлення.

У сільських громадах ситуація ускладнюється через обмежену інфраструктуру. Брак позашкільних закладів, спортивних секцій чи доступу до інтернету знижує можливості підлітків ВПО для соціальної активності. Наприклад, у сільських громадах Полтавської чи Черкаської областей підлітки часто мають обмежений доступ до гаджетів чи стабільного інтернету, що ускладнює їхню участь в онлайн-навчанні чи спілкуванні з однолітками [52]. Для подолання цих проблем деякі громади залучають мобільні центри, які надають освітні та психологічні послуги, але їхня кількість залишається недостатньою.

Регіональні культурні відмінності також впливають на інтеграцію. У західних областях, де переважає україномовне населення, підлітки ВПО зі

східних регіонів можуть стикатися з мовними чи ментальними бар'єрами. Наприклад, у Львівській чи Івано-Франківській областях місцеві жителі можуть мати стереотипи щодо ВПО зі сходу, що ускладнює соціальні контакти. Водночас у східних регіонах, таких як Дніпропетровська область, культурна близькість може полегшувати інтеграцію, але брак ресурсів у громадах, які самі постраждали від бойових дій, створює інші перешкоди [53]. Для вирішення цих проблем громади впроваджують міжкультурні заходи, такі як фестивалі чи спільні проєкти, які сприяють діалогу між місцевими жителями та ВПО.

М. Пономаренко, досліджуючи регіональні особливості інтеграції, підкреслює, що сільські громади України стикаються з більшими труднощами порівняно з міськими через обмежену інфраструктуру та низький рівень соціального капіталу. Вона зазначає, що в сільських регіонах, таких як Сумська чи Житомирська області, підлітки ВПО часто мають обмежений доступ до позашкільних активностей, що знижує їхні можливості для соціалізації. Пономаренко пропонує створювати мобільні молодіжні центри, які доставлятимуть освітні та культурні послуги до віддалених громад, включаючи майстер-класи, спортивні заняття та психологічні консультації. Вона наводить приклад пілотного проєкту в Полтавській області, де мобільний центр підвищив участь підлітків ВПО в громадських заходах на 25% за шість місяців. Пономаренко також наголошує на необхідності залучення місцевих лідерів громад для підвищення довіри до ВПО та подолання стереотипів [54].

Хоча війна триває, аналіз перспектив післявоєнного відновлення є важливим для планування довгострокової інтеграції підлітків ВПО. Післявоєнна Україна зіткнеться з необхідністю реінтеграції не лише ВПО, а й тих, хто повернеться з-за кордону, а також ветеранів і їхніх сімей. Підлітки ВПО стануть ключовою групою, адже їхня успішна інтеграція впливатиме на соціальну згуртованість і економічний розвиток країни. Одним із пріоритетів післявоєнного періоду буде відновлення освітньої інфраструктури, адже

багато шкіл у східних і південних регіонах зруйновані або пошкоджені. Міжнародні партнери, такі як ЮНІСЕФ і Світовий банк, уже планують програми відновлення, які включатимуть створення інклюзивних шкіл і молодіжних центрів [55].

Ще однією перспективою є розвиток програм професійної орієнтації для підлітків ВПО. У післявоєнний період попит на кваліфіковані кадри зросте, і підлітки, які отримають доступ до професійного навчання, зможуть швидше інтегруватися в економічне життя громад. Наприклад, у Польщі, де також є значна кількість українських ВПО, програми професійної освіти для молоді показали позитивні результати, і цей досвід може бути адаптований в Україні [56]. Такі програми можуть включати курси ІТ, будівництва чи інших затребуваних професій, що дадуть підліткам змогу бути економічно незалежними.

Соціальна інклюзія залишатиметься важливим напрямом. Післявоєнне суспільство потребуватиме програм, які сприятимуть примиренню та взаєморозумінню між різними групами населення, включаючи ВПО, ветеранів і місцевих жителів. Молодіжні ініціативи, такі як волонтерські проекти чи екологічні кампанії, можуть об'єднувати підлітків із різних регіонів, сприяючи формуванню спільної ідентичності [57]. Уряд України, у співпраці з міжнародними організаціями, планує розширити мережу центрів життєстійкості, які надаватимуть комплексну підтримку, включаючи психологічну допомогу та соціальні програми для молоді.

Інтеграція підлітків ВПО в умови сучасної України є складним завданням, зумовленим воєнними, економічними та регіональними викликами. Воєнний контекст створює унікальні перешкоди, але також стимулює громадську солідарність і розвиток інноваційних ініціатив. Державні стратегії та недержавні програми, такі як молодіжні центри чи освітні проекти, відіграють ключову роль у підтримці інтеграції, хоча їхня ефективність залежить від координації та ресурсного забезпечення. Регіональні відмінності підкреслюють необхідність адаптованих підходів, які

враховують інфраструктурні та культурні особливості громад. Перспективи післявоєнного відновлення відкривають можливості для довгострокової інтеграції через відновлення освіти, професійне навчання та соціальну інклюзію. Успішні практики, такі як молодіжні клуби чи центри життєстійкості, демонструють потенціал для масштабування, якщо вони будуть підтримані на національному рівні.

Висновки до розділу 1

Теоретичний аналіз інтеграції підлітків ВПО в громади України, проведений у першому розділі, дозволяє сформулювати цілісне уявлення про цей багатогранний процес, його особливості в умовах воєнного часу та ключові аспекти, які необхідно враховувати для його успішної реалізації. Розглянуті підрозділи підкреслюють складність і актуальність проблеми, зумовлену як масштабами внутрішнього переміщення, спричиненого повномасштабною війною, так і унікальними соціально-психологічними викликами, з якими стикаються молоді переселенці. Узагальнення теоретичних положень і напрацювань українських науковців створює міцну основу для подальшого емпіричного дослідження та розробки практичних рекомендацій.

Перший підрозділ, присвячений сутності інтеграції, розкриває її як динамічний двосторонній процес, що вимагає не лише адаптації підлітків ВПО до нових умов, але й активної участі приймаючих громад у створенні інклюзивного середовища. Визначення понять «інтеграція», «адаптація», «ВПО» та «громада» дозволяє чітко окреслити концептуальні рамки дослідження, підкреслюючи важливість гармонійного поєднання збереження культурної ідентичності молоді та її включення в нове соціальне оточення. Теоретичні моделі, зокрема акультурації, соціального капіталу та психосоціального розвитку, доповнені українськими дослідженнями,

вказують на необхідність комплексного підходу, який враховує як індивідуальні особливості підлітків, так і структурні особливості громад.

Другий підрозділ, що аналізує чинники інтеграції, акцентує на взаємозв'язку соціальних, психологічних і культурних аспектів, які визначають успіх цього процесу. Соціальні фактори, такі як доступ до освіти та підтримка громади, створюють зовнішні умови для адаптації, тоді як психологічні, зокрема резилієнтність і самооцінка, формують внутрішні ресурси підлітків. Культурні аспекти, включаючи мовну адаптацію та подолання регіональних стереотипів, відіграють вирішальну роль у гармонізації взаємодії між ВПО та місцевими жителями. Українські науковці, чиї напрацювання були включені, підкреслюють важливість місцевих ініціатив, інклюзивної освіти та психосоціальної підтримки, що є особливо актуальним в умовах обмежених ресурсів і воєнних викликів.

Третій підрозділ, який розглядає інтеграцію в контексті сучасної України, висвітлює унікальність ситуації, спричиненої війною, що розпочалася у 2022 році. Масштабне переміщення, економічна нестабільність і регіональні відмінності створюють складний фон для інтеграції, але водночас активізують громадську солідарність і волонтерський рух. Державні стратегії, недержавні ініціативи та міжнародна підтримка формують основу для створення умов, сприятливих для молоді ВПО, хоча бюрократичні та інфраструктурні обмеження залишаються значними перешкодами. Українські дослідники наголошують на необхідності адаптованих підходів, які враховують специфіку міських і сільських громад, а також на перспективах післявоєнного відновлення, що відкривають нові можливості для довгострокової інтеграції.

Загалом, теоретичний аналіз дозволяє зробити висновок, що інтеграція підлітків ВПО є не лише соціально-психологічним, але й стратегічним завданням для України, яке має потенціал зміцнити соціальну згуртованість і сприяти розвитку інклюзивного суспільства. Успіх цього процесу залежить

від скоординованих зусиль держави, громад, освітніх інституцій і недержавних організацій, а також від врахування індивідуальних потреб підлітків, які є вразливою, але водночас перспективною групою. Теоретичні положення, розглянуті в цьому розділі, створюють підґрунтя для емпіричного дослідження, яке дозволить перевірити вплив виявлених факторів і розробити практичні інструменти для підтримки інтеграції. Подальші розділи роботи будуть спрямовані на аналіз реальних бар'єрів, апробацію психосоціальних методів і створення моделі, яка може бути застосована в різних громадах України, сприяючи створенню середовища, де підлітки ВПО відчуватимуть себе повноправними учасниками.

РОЗДІЛ 2

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ІНТЕГРАЦІЇ ПІДЛІТКІВ ВПО

2.1 Програма та інструментарій емпіричного дослідження особливостей інтеграції підлітків ВПО

Основною метою дослідження є комплексний аналіз особливостей інтеграції підлітків ВПО в громади України з метою поглибленого розуміння соціально-психологічних, культурних та економічних аспектів їхньої адаптації до нового середовища, а також розробка науково обґрунтованих практичних рекомендацій для підвищення ефективності цього процесу. Дослідження спрямоване на виявлення ключових бар'єрів, таких як стигматизація, мовні чи економічні обмеження, та потреб підлітків ВПО, які впливають на їхню соціалізацію та включення в громаду. На основі отриманих даних планується розробити пропозиції щодо вдосконалення діяльності соціальних служб, освітніх закладів і громадських організацій, щоб сприяти створенню інклюзивного середовища, яке забезпечить молодим переселенцям можливість для самореалізації, формування соціальних зв'язків і психологічного благополуччя. Особлива увага приділяється контексту сучасної України, зокрема викликам, пов'язаним із воєнним станом і перспективами післявоєнного відновлення, що робить дослідження актуальним для зміцнення соціальної згуртованості та підтримки вразливих груп населення. Практика в Центрі надання соціальних послуг Бобровицької міської ради стала важливою складовою цього процесу, сприяючи глибшому розумінню особливостей інтеграції підлітків ВПО в громадах і адаптації дослідження до реальних умов їхнього життя.

Вибірка дослідження складається з 26 підлітків ВПО, які проживають у приймаючих громадах України внаслідок внутрішнього переміщення,

спричиненого збройним конфліктом. Вона включає 8 хлопців (31%) та 18 дівчат (69%), що відображає часткову перевагу участі дівчат, але зберігає гендерну різноманітність. Вік респондентів варіюється від 12 до 18 років, охоплюючи ранній і пізній підлітковий період, що дозволяє врахувати вікові особливості адаптації. Усі учасники є учнями місцевих загальноосвітніх шкіл, що забезпечує їхню активну взаємодію з освітнім середовищем громади. Тривалість проживання в новій громаді становить від 6 місяців до 4 років, що дає змогу аналізувати як початкові етапи адаптації, так і довгострокові процеси інтеграції. Географічно вибірка репрезентує підлітків, переміщених із різних регіонів України, зокрема з постраждалих від війни територій, таких як Донецька, Луганська, Харківська та Запорізька області, що відображає різноманітність досвіду переміщення. Формування вибірки здійснювалося з урахуванням гендерного балансу та вікової різноманітності, щоб максимально охопити особливості адаптації підлітків ВПО до нового соціального, освітнього та культурного середовища. Добір учасників проводився за допомогою цілеспрямованої вибірки через співпрацю зі школами та центрами соціальних послуг, що забезпечило відповідність критеріям дослідження та добровільну участь з дотриманням етичних норм. Така структура вибірки дозволяє отримати репрезентативні дані про інтеграцію підлітків ВПО в громадах України.

Таблиця 2.1.1

Характеристики вибірки дослідження з відсотковим співвідношенням

Параметр	Опис	Кількість (осіб)	Відсоткове співвідношення (%)
Кількість учасників	Підлітки ВПО	26	100%
Віковий діапазон	12–13 років	6	23,1%
	14–15 років	8	30,8%

	16–18 років	12	46,1%
Параметр	Опис	Кількість (осіб)	Відсоткове співвідношення (%)
Середній вік	15,2 роки (стандартне відхилення 1,9)	-	-
Гендерна структура	Хлопці	8	30,8%
	Дівчата	18	69,2%
Статус	Учні місцевих загальноосвітніх шкіл, ВПО	26	100%
Тривалість проживання	6 місяців – 1 рік	10	38,5%
	1–2 роки	8	30,8%
	2–4 роки	8	30,8%
Регіони походження	Донецька область	9	34,6%
	Луганська область	7	26,9%
	Харківська область	6	23,1%
	Запорізька область	4	15,4%
Соціально-економічний статус	Низький дохід, обмежений доступ до ресурсів, втрата майна чи роботи	26	100%
Контекст	Соціально вразлива група, хронічний стрес через переміщення	26	100%

Усі підлітки, залучені до дослідження, є учнями місцевих загальноосвітніх шкіл, що вказує на їхню активну участь у соціальному та освітньому житті громад. Навчання в школі є ключовим каналом соціалізації, через який підлітки ВПО взаємодіють із місцевими однолітками, вчителями та іншими членами громади. Проте соціальний статус ВПО часто супроводжується викликами, такими як упереджене ставлення чи стигматизація з боку місцевих жителів, що може впливати на їхнє відчуття приналежності. Наприклад, деякі учасники могли стикатися з труднощами у встановленні дружніх зв'язків через сприйняття їх як «чужих» або через регіональні культурні відмінності.

Більшість підлітків проживають у складі сімей, які також мають статус ВПО, що означає, що їхні соціально-економічні умови значною мірою залежать від можливостей батьків чи опікунів. Соціальна підтримка, яку отримують сім'ї, включає державні виплати для ВПО, доступ до соціальних служб і, в деяких випадках, гуманітарну допомогу від міжнародних організацій, таких як ЮНІСЕФ чи Міжнародна організація з міграції (ІОМ). Проте доступ до цих ресурсів варіюється залежно від регіону та громади. Тривалість проживання в новій громаді (від 6 місяців до 4 років) також впливає на соціальну адаптацію: учасники, які проживають довше, зазвичай мають більше можливостей для встановлення соціальних зв'язків, тоді як новоприбулі можуть відчувати ізоляцію. Економічні умови учасників дослідження значною мірою зумовлені матеріальним становищем їхніх сімей, яке часто погіршується через переміщення. Багато сімей ВПО втратили житло, роботу чи стабільне джерело доходу внаслідок війни, що обмежує їхні фінансові можливості. Це впливає на підлітків, оскільки брак коштів може перешкоджати їхній участі в позашкільних заходах, таких як спортивні секції, творчі гуртки чи освітні курси, які є важливими для інтеграції.

Практичний досвід, здобутий у процесі роботи в Центрі надання соціальних послуг Бобровицької міської ради, мав суттєве значення для

організації емпіричної частини дослідження, зокрема для формування вибірки та збору даних щодо інтеграції підлітків ВПО. У ході безпосереднього спілкування з підлітками та їхніми законними представниками в умовах консультативної роботи соціальних працівників було виявлено низку характерних проблем, серед яких – обмежений доступ до позашкільних активностей, соціальна ізоляція, зумовлена статусом ВПО, а також мовні бар'єри. Спостереження за підлітками засвідчили прояви соціальної замкненості, що часто виникала внаслідок браку стійких соціальних зв'язків та випадків стигматизації в шкільному середовищі. Натомість опікуни акцентували увагу на обмеженості ресурсів для забезпечення додаткових освітніх та соціальних можливостей для дітей. Отримані дані обґрунтували необхідність застосування чутливого підходу до відбору респондентів, що передбачав попередні комунікативні заходи для формування довірливих стосунків і детальне інформування про мету дослідження. Застосування такого підходу не лише оптимізувало процес добору учасників, а й сприяло отриманню якісної емпіричної інформації, що дала змогу глибше проаналізувати психологічні й соціальні аспекти інтеграції підлітків ВПО в місцеві громади.

Процес формування вибірки базувався на чітко визначених критеріях, які забезпечували відповідність учасників завданням дослідження. Основним критерієм відбору виступала соціально-економічна вразливість, що охоплювала підлітків ВПО, чиї родини зазнали втрат майна, роботи або стабільного доходу через наслідки війни. Об'єктом дослідження стали підлітки, які проживають у Бобровицькій громаді – регіоні із середнім рівнем розвитку інфраструктури, де можливості для участі в молодіжних ініціативах та позашкільних програмах є обмеженими, що ще більше ускладнює їхню соціальну інтеграцію. Підбір респондентів здійснювався за сприяння Центру надання соціальних послуг Бобровицької міської ради, який надав дані про підлітків ВПО, зареєстрованих у громаді та таких, що потребують соціальної підтримки[50]. Такий підхід дозволив сконцентрувати дослідження на групі

підлітків, чий життєві обставини створюють передумови для виникнення труднощів у процесі інтеграції, що є принципово важливим для перевірки висунутої гіпотези щодо впливу соціальних та психологічних чинників на їхню адаптацію.

Вікові межі учасників були обрані відповідно до особливостей інтеграційних процесів у підлітковому віці. До вибірки увійшли 26 підлітків у віці від 12 до 18 років – періоду активного становлення особистісної ідентичності, коли соціальна взаємодія з ровесниками та оцінки з боку дорослих істотно впливають на емоційний стан та процеси адаптації. Саме цей віковий відрізок є надзвичайно чутливим до формування соціально-психологічних реакцій, що робить його особливо релевантним для вивчення інтеграції в новому середовищі. Всі учасники навчаються у місцевих загальноосвітніх закладах, що передбачає щоденну взаємодію з місцевою молоддю, де, поряд із можливостями для інтеграції, виникають і певні виклики – такі як булінг чи культурні бар'єри. Крім того, тривалість проживання в громаді варіювалася від шести місяців до чотирьох років, що дозволило врахувати як ранні, так і пізні етапи адаптації у новому соціальному середовищі.

Для врахування можливих відмінностей у соціальній поведінці та сприйнятті інтеграційних процесів було передбачено гендерне різноманіття вибірки. До дослідження увійшли 8 хлопців (31%) та 18 дівчат (69%), що свідчить про вищу відкритість дівчат до участі в подібних ініціативах, водночас зберігаючи необхідний гендерний баланс. Спостереження під час консультацій у ЦНСП засвідчили, що дівчата частіше вербалізують емоційні труднощі, пов'язані з відчуттям ізоляції чи нестачею дружніх зв'язків, тоді як хлопці схильні виявляти протестну поведінку або уникати соціальних контактів у відповідь на стигматизацію. Така гендерна структура дозволила врахувати специфіку інтеграційних бар'єрів у розробці рекомендацій для соціальних служб та освітніх закладів.

Під час відбору учасників були суворо дотримані етичні стандарти, що передбачали добровільність участі та максимальну увагу до емоційного стану підлітків. З огляду на те, що підлітки з числа ВПО часто мають недовіру до нових ініціатив через попередній травматичний досвід переміщення, особливий акцент робився на докладному роз'ясненні мети дослідження та його потенційної користі для полегшення їхньої адаптації. Створення безпечної та доброзичливої атмосфери виявилось важливим аспектом роботи, адже частина учасників потребувала більше часу для встановлення довіри та відкритої взаємодії. Під час попередніх розмов деякі підлітки виявляли настороженість, що потребувало адаптації комунікації до їхніх потреб, використовуючи простіші формулювання та демонстрацію підтримки. Завдяки цьому вдалося підвищити рівень залучення респондентів і отримати достовірні дані шляхом анкетування.

Дослідження охоплювало 26 підлітків, учнів загальноосвітніх шкіл Бобровицької громади, які мешкають у районах із обмеженим доступом до соціальних ресурсів. Освітнє середовище, де вони навчаються, характеризується нестачею позашкільних заходів та відсутністю належної психологічної підтримки, що ускладнює процес їхньої соціалізації. Наприклад, обмежені можливості для участі в спортивних секціях або гуртках не лише позбавляли їх можливості розвивати соціальні навички, але й підвищували ризик виникнення відчуття відчуженості. Гендерна структура вибірки дозволила простежити різні типи реакцій на ці виклики: дівчата, зазвичай, прагнули до емоційної підтримки та соціальних контактів, тоді як хлопці частіше обирали стратегії уникнення або демонстрували опір у відповідь на труднощі інтеграції.

Соціально-економічний контекст учасників дослідження відзначався високим рівнем вразливості, зумовленим втратою житла, роботи або стабільного доходу через війну. Більшість родин підлітків перебували в скрутному матеріальному становищі, що впливало на можливості дітей брати участь у різних освітніх та позашкільних заходах. Зокрема, деякі

респонденти скаржилися на неможливість відвідувати платні гуртки або брати участь у шкільних екскурсіях, що посилювало їхнє відчуття соціальної нерівності. Частина сімей отримувала допомогу у вигляді державних виплат або гуманітарної підтримки від організацій на кшталт ЮНІСЕФ[51], однак ця підтримка часто була недостатньою для задоволення базових потреб.

Практична робота у Центрі надання соціальних послуг Бобровицької міської ради, що включала спостереження під час консультацій і процес анкетування, стала міцною базою для всебічного вивчення процесу інтеграції підлітків ВПО. Завдяки комплексному урахуванню соціально-економічних, вікових і гендерних аспектів, дослідження відобразило реальні умови життя цільової групи. Безпосереднє спілкування з підлітками та їхніми опікунами допомогло глибше зрозуміти бар'єри, з якими стикається молодь ВПО в процесі адаптації до нових умов – такі як стигматизація, обмежені ресурси та психологічна нестабільність. Чутливий підхід до комунікації з респондентами забезпечив високу якість зібраних даних і ще раз підкреслив необхідність системної підтримки інтеграційних процесів через співпрацю соціальних служб і освітніх установ.

Емпіричне дослідження, спрямоване на вивчення особливостей інтеграції підлітків ВПО в громади України, потребує ретельно розробленої методологічної основи, яка забезпечує достовірність, наукову обґрунтованість і практичну цінність отриманих даних. Вибір методів зумовлений завданнями дослідження, які полягають у виявленні рівня соціально-психологічної адаптації підлітків ВПО, оцінці їхніх потреб і бар'єрів у процесі інтеграції, аналізі факторів, що впливають на адаптацію, а також у формуванні основи для розробки рекомендацій, адаптованих до умов сучасного українського контексту, зокрема воєнного стану. Методологічна основа враховує специфіку цільової групи, соціально-економічні обмеження та культурні особливості, що було підтверджено під час практичної роботи в Центрі надання соціальних послуг (ЦНСП) Бобровицької міської ради.

З огляду на складність і багатогранність досліджуваного явища, методологічна основа базується на поєднанні кількісних і якісних підходів, що дозволяє отримати всебічне уявлення про процес інтеграції підлітків ВПО в приймаючих громадах. Комплексний підхід забезпечує глибше розуміння психологічних, соціальних і культурних аспектів адаптації, а також дає змогу перевірити отримані дані на предмет узагальненості та надійності. У процесі добору діагностичних інструментів особлива увага приділялася їхній валідності та адаптованості до українського соціокультурного контексту. Застосовані методики мають підтверджену психометричну якість, що забезпечує високу точність результатів. Етичні аспекти дослідження, зокрема добровільність участі, анонімність відповідей і дбайливе ставлення до учасників, були враховані з огляду на вразливість підлітків ВПО, що є критично важливим при роботі з цією групою. Таким чином, обґрунтований вибір інструментарію спрямований не лише на збір даних, а й на створення умов для використання результатів у практиці соціальної роботи та розробці програм підтримки інтеграції.

Вибір діагностичних інструментів ґрунтувався на їхній здатності комплексно оцінити ключові параметри дослідження: рівень соціально-психологічної адаптації, емоційний стан, соціальні зв'язки та потреби підлітків ВПО. Для цього використано дві стандартизовані методики, які мають широке визнання в психологічних і соціальних дослідженнях завдяки своїй валідності та надійності: «Методика діагностики соціально-психологічної адаптації К. Роджерса і Р. Даймонда»[52] та «Опитувальник соціальної адаптації А. Фурмана»[53]. Додатково було проведено структуроване анкетування для збору суб'єктивних даних про досвід інтеграції, бар'єри та потреби учасників. Кожен інструмент був обраний із урахуванням його здатності забезпечити кількісні та якісні дані, необхідні для перевірки гіпотези про залежність інтеграції від рівня емоційного комфорту, самоприйняття, прийняття інших і соціально-економічних умов. Використання стандартизованих методик, доповнених авторським

інструментом, дозволило врахувати унікальні особливості підлітків ВПО, зокрема їхню вразливість через переміщення та воєнний контекст.

Такий підхід забезпечив гнучкість і глибину аналізу, поєднуючи об'єктивність перевірених методик із чутливістю до контекстуальних особливостей вибірки. Кількісний аналіз дозволив встановити статистичні залежності між змінними, такими як рівень адаптації та емоційний комфорт, тоді як якісні дані з анкетування розкрили глибинні аспекти досвіду учасників, що часто залишаються поза межами стандартизованих інструментів. Обрана методологія сприяла цілісному розумінню процесу інтеграції підлітків ВПО, враховуючи їхній психологічний стан, соціальні взаємодії та зовнішні умови.

Методика К. Роджерса і Р. Даймонда, спрямована на діагностику соціально-психологічної адаптації, оцінює сім ключових показників: адаптація, дезадаптація, самоприйняття, прийняття інших, емоційний комфорт, внутрішній контроль і прагнення до домінування. Вона включає 101 твердження, на які респонденти відповідають за шкалою згоди, що дозволяє отримати кількісні показники за кожним параметром. Цей інструмент був обраний через його здатність комплексно оцінити психологічні аспекти адаптації, які є критично важливими для інтеграції підлітків ВПО. Методика застосовувалася до всіх 26 учасників (8 хлопців і 18 дівчат, віком 12–18 років), що забезпечило можливість аналізу даних у контексті гендерних і вікових особливостей. Її універсальність і широке використання в дослідженнях адаптації дозволяють зіставляти результати з попередніми науковими працями, що підвищує наукову цінність отриманих даних. Наприклад, оцінка самоприйняття та прийняття інших допомогла виявити, як внутрішнє сприйняття себе та оточення впливає на здатність підлітків встановлювати соціальні зв'язки в новій громаді.

Методика К. Роджерса і Р. Даймонда є надійним діагностичним інструментом, який дозволяє не лише визначити рівень адаптації, а й проаналізувати психологічні ресурси та бар'єри підлітків ВПО. Це особливо

важливо для вивчення інтеграції, оскільки адаптація має складну психоемоційну природу і залежить від вікових, соціальних і контекстуальних факторів. Стандартизована методика забезпечує об'єктивні кількісні дані для статистичного аналізу, дозволяючи уникнути суб'єктивізму в оцінці психологічного стану учасників. Вона також дає змогу виявити закономірності, такі як зв'язок між низьким емоційним комфортом і дезадаптацією, що може слугувати основою для розробки програм підтримки. У контексті дослідження методика сприяла збереженню високої внутрішньої валідності, оскільки показники адаптації є прямими індикаторами інтеграційного процесу.

Опитувальник соціальної адаптації А. Фурмана оцінює чотири рівні адаптованості: високий, середній, низький і дезадаптованість. Він складається з 60 запитань, які охоплюють аспекти соціальної взаємодії, емоційного благополуччя та ставлення до нового середовища. Цей інструмент був обраний через його здатність кількісно оцінити ступінь інтеграції підлітків у громаду, враховуючи їхні соціальні зв'язки та психологічний комфорт. Опитувальник застосовувався до всіх 26 учасників, що дозволило оцінити їхню адаптованість у контексті шкільного та громадського середовища. Для підлітків ВПО методика виявила рівень соціальної активності та готовності до взаємодії, що є ключовими для інтеграції. Оцінка дезадаптованості допомогла ідентифікувати тих, хто потребує додаткової підтримки, наприклад, через ізоляцію чи негативне ставлення до нової громади.

Результати опитувальника А. Фурмана були статистично оброблені та проаналізовані з урахуванням вікових і гендерних відмінностей. Наприклад, низький рівень адаптованості частіше спостерігався у підлітків, які проживають у громаді менше року, що може бути пов'язано з початковими труднощами адаптації. Методика виявилася корисною для виявлення непрямих ознак дезадаптації, таких як внутрішній дискомфорт чи уникнення соціальних контактів, що мають значний вплив на інтеграцію. Аналіз цих

показників дозволив зробити припущення щодо потреб у психологічній підтримці та соціальних програмах, які можуть сприяти адаптації.

Структуроване анкетування, розроблене для цього дослідження, складається з 12 запитань, поділених на три блоки: соціально-демографічні характеристики (вік, стать, регіон походження, тривалість проживання), оцінка інтеграційного досвіду (наприклад, «Чи відчуваєте ви себе частиною нової громади?»), потреби та бар'єри (наприклад, «Які труднощі ви відчуваєте в школі чи громаді?»). Анкета була створена з урахуванням вразливого статусу підлітків ВПО, їхньої можливої недовіри до дослідницьких ініціатив і обмеженого доступу до ресурсів, що було враховано під час практичної роботи в ЦНСП Бобровицької міської ради. Анкетування застосовувалося до всіх учасників, що забезпечило комплексне уявлення про їхній досвід, зокрема про тригери ізоляції та потреби в підтримці.

Процедура дослідження проводилася з лютого по березень 2025 року на базі ЦНСП Бобровицької міської ради та місцевих загальноосвітніх шкіл. Кожна сесія тривала 30–70 хвилин, що включало заповнення методик К. Роджерса і Р. Даймонда, опитувальника А. Фурмана та авторської анкети. Дослідження проводилося під час консультацій у ЦНСП і в школах, де учасники перебували в комфортних умовах. Попередньо проводилися бесіди, під час яких пояснювалася мета дослідження, його значення для покращення інтеграції та етичні принципи, що допомогло знизити тривожність і підвищити готовність до співпраці.

2.2 Аналіз результатів емпіричного дослідження особливостей інтеграції підлітків ВПО

Початковий аналіз результатів ґрунтується на кількісній обробці даних за методиками К. Роджерса і Р. Даймонда, А. Фурмана та авторською

анкетою, із представленням результатів у відсотках. Аналіз зосереджено на параметрах, що відповідають завданням дослідження: рівень адаптації, емоційний комфорт, самоприйняття, прийняття інших і соціальні зв'язки. За методикою К. Роджерса і Р. Даймонда, серед 26 підлітків ВПО було виявлено: адаптація – 38,5% (10 осіб), дезадаптація – 61,5% (16 осіб), самоприйняття – 42,3% (11 осіб), прийняття інших – 34,6% (9 осіб), емоційний комфорт – 30,8% (8 осіб), внутрішній контроль – 26,9% (7 осіб), прагнення до домінування – 19,2% (5 осіб). Ці дані вказують на переважання дезадаптації, що може бути пов'язано з низьким емоційним комфортом і труднощами у соціальній взаємодії, хоча самоприйняття є потенційним ресурсом для інтеграції.

Таблиця 2.2.2

Результати методики К. Роджерса і Р. Даймонда серед підлітків ВПО

Показник	Кількість (осіб, n=26)	Відсоток(%)
Адаптація	10	38,5
Дезадаптація	16	61,5
Самоприйняття	11	42,3
Прийняття інших	9	34,6
Емоційний контроль	8	30,8
Внутрішній контроль	7	26,9
Прагнення до домінування	5	19,2

За опитувальником А. Фурмана, рівень адаптованості розподілився так: високий – 15,4% (4 особи), середній – 30,8% (8 осіб), низький – 38,5% (10 осіб), дезадаптованість – 15,3% (4 особи). Це свідчить, що більшість підлітків мають труднощі з інтеграцією, проявляючи низьку адаптованість або дезадаптацію, що може бути зумовлено ізоляцією чи негативним ставленням до нового середовища.

Результати опитувальника А. Фурмана та авторської анкети для дослідження інтеграції підлітків ВПО

Показник	Кількість (осіб, n=26)	Відсоток(%)
Рівень адаптованості (за А. Фурманом)		
Високий рівень адаптованості	4	15,4
Середній рівень адаптованості	8	30,8
Низький рівень адаптованості	10	38,5
Деадаптованість	4	15,3

Авторська анкета, створена для емпіричного дослідження процесу інтеграції підлітків ВПО в українські громади, мала на меті зібрати якісні та кількісні дані, які доповнюють результати методик К. Роджерса і Р. Даймонда та А. Фурмана. Анкета містить 12 запитань, структурованих у три блоки: соціально-демографічні дані (вік, стать, регіон походження, тривалість перебування в громаді), оцінка досвіду інтеграції (наприклад, «Чи вважаєте ви себе частиною місцевої громади?»), а також бар'єри і потреби (наприклад, «Які перешкоди ви відчуваєте в школі чи громаді?»). Питання були розроблені з урахуванням вразливого статусу підлітків ВПО, щоб зменшити недовіру та спростити надання відповідей, враховуючи їхній психоемоційний стан і обмежені ресурси. Анкета поєднувала закриті запитання з фіксованими варіантами відповідей (для кількісного аналізу) та відкриті (для якісного аналізу), що забезпечило глибше розуміння інтеграційних викликів, потреб і перешкод. Вибір цього інструменту ґрунтувався на його здатності врахувати специфіку цільової групи, що є ключовим для перевірки гіпотези про вплив емоційного благополуччя, самосприйняття та соціально-економічного контексту на інтеграцію.

Результати за ключовими запитаннями анкети узагальнено в таблиці 2.2.4, яка ілюструє рівень інтеграції, сприйняття нового соціального середовища, а також основні бар'єри та потреби підлітків ВПО.

Таблиця 2.2.4

Основні результати авторської анкети

Питання	Відповідь	Кількість (n=26)	Відсоток (%)
Чи відчуваєте ви себе частиною нової громади?	Так, повністю	4	15,4
	Частково	7	26,9
	Ні	15	57,7
Як часто ви відчуваєте труднощі в школі чи громаді?	Щотижня	17	65,4
	Рідше	6	23,1
	Ніколи	3	11,5
Чи комфортно вам спілкуватися з місцевими однолітками?	Комфортно	6	23,1
	Частково комфортно	8	30,8
	Некомфортно	12	46,1
Чи стикалися ви з булінгом через статус ВПО?	Так	10	38,5
	Ні	16	61,5
Які основні труднощі ви відчуваєте?	Брак дружніх зв'язків	17	65,4
	Стигматизація/булінг	10	38,5
	Обмежений доступ до позашкільних занять	18	69,2
Які ваші основні потреби для кращої адаптації?	Психологічна підтримка	14	53,8
	Доступ до позашкільних занять	18	69,2
	Спілкування з однолітками	16	61,5

На запитання «Чи відчуваєте ви себе частиною нової громади?» лише 15,4% підлітків (4 особи) відповіли «Так, повністю», 26,9% (7 осіб) зазначили «Частково», а 57,7% (15 осіб) відповіли «Ні». Високий відсоток тих, хто не відчуває приналежності до громади, свідчить про значні бар'єри в інтеграції, зумовлені соціальною ізоляцією, стигматизацією та труднощами у встановленні зв'язків. Ці дані узгоджуються з результатами методики К. Роджерса і Р. Даймонда, де низький рівень прийняття інших (34,6%) вказує на труднощі у взаємодії з новим середовищем.

Запитання «Як часто ви відчуваєте труднощі в школі чи громаді?» показало, що 65,4% підлітків (17 осіб) стикаються з труднощами щотижня, 23,1% (6 осіб) – рідше, і лише 11,5% (3 особи) відповіли «Ніколи». Висока частота труднощів відображає напружений психоемоційний стан, пов'язаний із переміщенням і адаптацією до нового середовища. Це підтверджує результати опитувальника А. Фурмана, де 38,5% підлітків мають низький рівень адаптованості, а 15,3% перебувають у стані дезадаптації.

На запитання «Чи комфортно вам спілкуватися з місцевими однолітками?» 23,1% підлітків (6 осіб) відповіли «Комфортно», 30,8% (8 осіб) – «Частково комфортно», а 46,1% (12 осіб) – «Некомфортно». Значна частка тих, хто відчуває дискомфорт у спілкуванні, вказує на бар'єри, такі як мовні відмінності, стигматизація чи брак спільних інтересів, що ускладнює формування дружніх зв'язків. Ці дані корелюють із низьким емоційним комфортом (30,8%) за методикою К. Роджерса і Р. Даймонда.

Запитання «Чи стикалися ви з булінгом через статус ВПО?» виявило, що 38,5% підлітків (10 осіб) зазнавали булінгу, тоді як 61,5% (16 осіб) відповіли «Ні». Наявність булінгу є значним бар'єром для інтеграції, що посилює ізоляцію та знижує мотивацію до соціальної активності. Цей результат підкреслює необхідність програм із протидії булінгу в школах.

Запитання про основні труднощі показало, що 65,4% підлітків (17 осіб) вказали на брак дружніх зв'язків, 38,5% (10 осіб) – на стигматизацію/булінг, і

69,2% (18 осіб) – на обмежений доступ до позашкільних занять. Ці труднощі відображають як соціальні, так і економічні бар'єри, що обмежують можливості для інтеграції. Запитання про потреби виявило, що 69,2% підлітків (18 осіб) потребують доступу до позашкільних занять, 61,5% (16 осіб) – спілкування з однолітками, і 53,8% (14 осіб) – психологічної підтримки. Ці дані вказують на пріоритетні напрями для програм підтримки.

Відкриті запитання, такі як «Що ви вважаєте основною причиною труднощів у новій громаді?», надали якісні дані. Підлітки часто згадували «відчуття чужості» (30,8%, 8 осіб) і «брак можливостей для самореалізації» (23,1%, 6 осіб), що вказує на емоційну ізоляцію та потребу в соціальній активності. Наприклад, один із підлітків написав: «Мене не приймають, бо я з іншого міста, і немає де проводити час із друзями», що ілюструє вплив стигматизації та обмеженої інфраструктури. Інший зазначив: «Хочу ходити на гуртки, але це дорого», що підтверджує економічні бар'єри.

Для поглиблення аналізу проведено кореляційний аналіз (коефіцієнт Пірсона) для перевірки залежності рівня інтеграції від емоційного комфорту. Виявлено помірну позитивну кореляцію між емоційним комфортом і відчуттям приналежності до громади ($r=0,42$, $p<0,05$), що підтверджує, що емоційне благополуччя сприяє інтеграції. Також перевірено залежність труднощів від тривалості проживання. Підлітки, які проживають у громаді менше року, частіше повідомляли про щотижневі труднощі (80%, 8 із 10) порівняно з тими, хто живе 2–4 роки (50%, 4 із 8), що відображає складнощі початкової адаптації.

Таблиця 2.2.5

Результати кореляційного та порівняльного аналізу інтеграції підлітків ВПО

Аспект аналізу	Показник / Зв'язок	Результат
Кореляція між емоційним	Коефіцієнт Пірсона (r)	0,42 (помірна позитивна кореляція)

Аспект аналізу	Показник / Зв'язок	Результат
комфортом і відчуттям приналежності до громади	Рівень значущості (p)	< 0,05 (статистично значущий зв'язок)
	Інтерпретація	Емоційне благополуччя сприяє інтеграції
Частота труднощів залежно від тривалості проживання	Менше 1 року проживання	80% (8 із 10) повідомляють про щотижневі труднощі
	2–4 роки проживання	50% (4 із 8) повідомляють про щотижневі труднощі
	Інтерпретація	Початкова адаптація супроводжується більшими труднощами

Гендерний аналіз показав, що дівчата частіше згадували брак дружніх зв'язків (72,2%, 13 із 18) порівняно з хлопцями (50%, 4 із 8), що вказує на більшу чутливість дівчат до соціальної ізоляції. Хлопці частіше зазначали стигматизацію (50%, 4 із 8 проти 33,3%, 6 із 18 дівчат), що може бути пов'язано з протестною поведінкою чи конфліктами. Аналіз за віком показав, що молодші підлітки (12–13 років) частіше стикалися з булінгом (50%, 3 із 6) порівняно зі старшими (16–18 років, 33,3%, 4 із 12), що може відобразити їхню більшу вразливість у новому середовищі.

Таблиця 2.2.6

Гендерні та вікові відмінності в соціальних труднощах підлітків ВПО

Показник	Категорія	Кількість (%)	Інтерпретація
Брак дружніх зв'язків	Дівчата (n = 18)	72,2% (13 із 18)	Вища чутливість дівчат до соціальної ізоляції
	Хлопці (n = 8)	50% (4 із 8)	Середня чутливість до соціальної ізоляції
Відчуття	Хлопці (n = 8)	50% (4 із 8)	Можливо пов'язано з

Показник	Категорія	Кількість (%)	Інтерпретація
стигматизації		8)	протестною або конфліктною поведінкою
	Дівчата (n = 18)	33,3% (6 із 18)	Можливо пов'язано з нижчою чутливістю до конфліктів
Булінг	Молодші підлітки (12–13 р.)	50% (3 із 6)	Може бути пов'язано із їхньою підвищеною вразливістю до групового тиску, обмеженими навичками соціальної самопрезентації та меншою здатністю ефективно протистояти агресії однолітків
	Старші підлітки (16–18 р.)	33,3% (6 із 18)	Можливо пов'язано з протестною або конфліктною поведінкою

Таким чином, методологічна основа забезпечує комплексний підхід до вивчення інтеграції підлітків ВПО в Бобровицькій громаді. Стандартизовані методики К. Роджерса і Р. Даймонда та А. Фурмана, доповнені авторським анкетуванням, дозволили оцінити рівень адаптації, психологічний стан і потреби учасників. Процедура, проведена з урахуванням етичних і логістичних особливостей, забезпечила достовірність даних. Початковий аналіз підтверджує необхідність програм підтримки, спрямованих на підвищення емоційного комфорту, соціальних навичок і доступу до ресурсів, що буде детально розглянуто в наступних розділах.

Висновки до розділу 2

Другий розділ емпіричного дослідження особливостей інтеграції підлітків ВПО в громади України, представлений у підрозділах 2.1 та 2.2, забезпечує ґрунтовний аналіз соціально-психологічних, культурних та економічних аспектів адаптації молодих переселенців у новому середовищі. Проведене дослідження, базоване на комплексному методологічному підході та практичному досвіді роботи в Центрі надання соціальних послуг Бобровицької міської ради, дозволило не лише виявити ключові бар'єри й потреби підлітків ВПО, але й сформуванати науково обґрунтовану основу для розробки практичних рекомендацій, спрямованих на підвищення ефективності їхньої інтеграції. Узагальнення результатів підкреслює багатогранність цього процесу, його залежність від індивідуальних, соціальних і контекстуальних факторів, а також актуальність отриманих даних для сучасного українського суспільства, зокрема в умовах воєнного часу та перспектив післявоєнного відновлення.

Підрозділ 2.1, присвячений програмі та інструментарію дослідження, демонструє ретельний підхід до організації емпіричної роботи, що враховує специфіку цільової групи – підлітків ВПО віком 12–18 років, які проживають у Бобровицькій громаді. Вибірка, сформована з урахуванням гендерної, вікової та соціально-економічної різноманітності, відображає реальні виклики, з якими стикаються молоді переселенці, включаючи вразливість через втрату стабільності, обмежений доступ до ресурсів і вплив воєнного контексту. Застосування поєднання стандартизованих методик (К. Роджерса і Р. Даймонда, А. Фурмана) та авторського анкетування забезпечило цілісне охоплення психологічних, соціальних і культурних аспектів інтеграції. Етичні принципи, зокрема добровільність участі, анонімність і чутливість до психоемоційного стану учасників, стали основою для створення довірливого середовища, що сприяло отриманню достовірних даних. Практичний досвід у ЦНСП підкреслив важливість адаптованого підходу до комунікації з підлітками, що дозволило глибше зрозуміти їхні потреби та бар'єри.

Підрозділ 2.2, який аналізує результати емпіричного дослідження, розкриває складну картину інтеграційних процесів, підкреслюючи як сильні сторони, так і проблемні аспекти адаптації підлітків ВПО. Кількісний і якісний аналіз даних виявив значну поширеність дезадаптації, низький рівень емоційного комфорту та труднощі у формуванні соціальних зв'язків, що є відображенням впливу переміщення, стигматизації та обмежених ресурсів. Гендерні та вікові відмінності, виявлені в дослідженні, вказують на потребу диференційованих підходів до підтримки: дівчата демонструють більшу чутливість до ізоляції, тоді як хлопці частіше реагують протестною поведінкою, а молодші підлітки є більш вразливими до булінгу. Кореляційний аналіз підтвердив зв'язок між емоційним благополуччям і відчуттям приналежності до громади, що є важливим орієнтиром для розробки інтервенцій. Якісні дані з анкетування розкрили суб'єктивний досвід учасників, підкресливши роль стигматизації, економічних бар'єрів і браку можливостей для самореалізації як ключових перешкод.

Загалом, емпіричне дослідження підкреслює, що інтеграція підлітків ВПО є складним процесом, який вимагає комплексного підходу, врахування індивідуальних особливостей і створення сприятливих умов на рівні громади. Воєнний контекст, соціально-економічна вразливість і регіональні особливості Бобровицької громади формують унікальні виклики, які потребують скоординованих зусиль соціальних служб, освітніх закладів і громадських організацій. Отримані результати підтверджують необхідність розвитку програм, спрямованих на підвищення емоційного комфорту, зміцнення соціальних зв'язків і забезпечення доступу до позашкільних активностей, що може сприяти зниженню ізоляції та стигматизації. Дослідження також вказує на важливість міжсекторної співпраці для масштабування успішних практик, таких як молодіжні центри чи психосоціалі ініціативи, які б'ють.

Практична цінність дослідження полягає в його здатності слугувати основою для розробки цільових інтервенцій, адаптованих до потреб підлітків ВПО. Висновки можуть бути використані соціальними працівниками, педагогами та місцевою владою для вдосконалення програм підтримки, зокрема через створення інклюзивних освітніх середовищ, організацію психологічної допомоги та розширення доступу до ресурсів. Теоретична значущість полягає в поглибленні розуміння факторів, що впливають на інтеграцію, та їхньої взаємодії в умовах воєнного часу, що доповнює науковий дискурс про адаптацію вразливих груп. Отримані дані створюють передумови для подальших досліджень, які можуть зосередитися на порівнянні інтеграційних процесів у різних регіонах України чи оцінці ефективності запропонованих інтервенцій. Наступні розділи роботи будуть спрямовані на розробку практичних рекомендацій, які сприятимуть створенню інклюзивного середовища та зміцненню соціальної згуртованості в громадах, що приймають ВПО.

РОЗДІЛ ІІІ

ПСИХОЛОГО-СОЦІАЛЬНІ ЗАСОБИ ПІДТРИМКИ ІНТЕГРАЦІЇ ПІДЛІТКІВ ВПО В ГРОМАДАХ

3.1 Програма психолого-соціальної підтримки інтеграції підлітків ВПО в громадах

Розробка програми психосоціальної підтримки для підлітків ВПО в громадах України стала відповіддю на виклики, виявлені під час емпіричного дослідження. Дані, зібрані за методиками К. Роджерса і Р. Даймонда, показали, що 61,5% підлітків (16 із 26) перебувають у стані дезадаптації, лише 30,8% (8 осіб) відчують емоційний комфорт, а 34,6% (9 осіб) мають труднощі з прийняттям інших, що ускладнює соціальну взаємодію. Опитувальник А. Фурмана підтвердив, що 38,5% (10 осіб) мають низький рівень адаптованості, а 15,3% (4 особи) є дезадаптованими. Авторська анкета виявила, що 57,7% учасників (15 осіб) почуваються віддаленими від громади, 65,4% (17 осіб) стикаються з труднощами в школі, зокрема через булінг чи брак дружніх зв'язків, а ключовими потребами є психологічна підтримка (53,8%, 14 осіб) і доступ до позашкільних занять (69,2%, 18 осіб). Ці результати вказують на необхідність цілеспрямованої програми, яка допоможе підліткам подолати ізоляцію, підвищити емоційне благополуччя та інтегруватися в нове середовище.

Мій досвід навчальної практики в Центрі надання соціальних послуг (ЦНСП) Бобровицької міської ради став важливим джерелом для створення цієї програми. Під час тренінгу «Адаптація в новій громаді: формування стійкості та комунікативних навичок» я спостерігала, як інтерактивні методи, зокрема рольові ігри та створення «карт ресурсів», допомагають підліткам ВПО відкриватися, усвідомлювати свої сильні сторони та налагоджувати спілкування. Наприклад, вправа «карта ресурсів» дозволила учасникам ідентифікувати внутрішні ресурси, такі як оптимізм чи творчі здібності, та

зовнішні, як підтримка вчителів чи друзів, що підвищило їхню впевненість. Консультування батьків і опікунів підлітків ВПО, у якому я брала участь, показало, що інформування про психоемоційні потреби дітей сприяє створенню сприятливого сімейного середовища. Аналіз роботи соціальних працівників також підкреслив їхню ключову роль у підтримці вразливих груп, хоча обмежені ресурси ЦНСП часто ускладнюють надання комплексної допомоги. Ці спостереження, разом із теоретичними висновками про важливість емоційного інтелекту та соціальних зв'язків для інтеграції, лягли в основу програми.

Теоретичний аналіз (Розділ 1) підкреслює, що інтеграція підлітків ВПО залежить від їхнього психологічного благополуччя, самоприйняття та здатності будувати соціальні зв'язки, які часто порушуються через травму переміщення, втрату ресурсів і стигматизацію. Психосоціальна підтримка, що поєднує психологічні методи, такі як арт-терапія чи тренінги, із соціальними ініціативами, є ефективним інструментом для подолання цих бар'єрів. Програма розроблена з урахуванням обмежених ресурсів ЦНСП і орієнтована на невелику групу учасників, щоб бути реалістичною для впровадження в умовах Бобровицької громади. Вона фокусується на розвитку емоційної стійкості та комунікативних навичок, які є критичними для адаптації підлітків ВПО.

Метою програми є сприяння інтеграції підлітків ВПО в громади через підвищення їхньої соціально-психологічної адаптації та формування навичок для активної участі в соціальному житті.

Завдання програми включають: розвиток емоційного інтелекту та самоприйняття для зміцнення психологічної стійкості; формування комунікативних навичок і стратегій протидії булінгу через інтерактивні заняття; зниження ізоляції шляхом створення безпечного групового простору; підтримка сімейного середовища через короткі консультації для батьків. Ці завдання відповідають виявленим потребам підлітків і спираються

на результати дослідження, які підкреслили дефіцит емоційного комфорту та соціальних зв'язків.

Програма розрахована на 4 тижні з 8 сесіями (2 заняття на тиждень по 1,5 години) і складається з двох модулів, що забезпечує компактність і реалістичність.

Перший модуль, Емоційна підтримка, триває 2 тижні (4 сесії) і зосереджений на розвитку емоційного інтелекту та самоприйняття. Підлітки вчаться розпізнавати свої емоції, справлятися зі стресом і знаходити внутрішні ресурси через вправи, такі як «карта ресурсів», апробована на практиці.

Очікувані результати заняття «Карта ресурсів» полягають у тому, що підлітки ВПО навчаться розпізнавати та вербалізувати власні емоційні стани, підвищуючи емоційну компетентність для кращого розуміння своїх переживань у новому середовищі. Вони опанують техніки саморегуляції, зокрема дихальні вправи, що допоможуть знижувати стрес і тривожність у повсякденних ситуаціях адаптації. Учасники усвідомлять свої сильні сторони та джерела підтримки, зміцнюючи впевненість і відчуття контролю над життям. Через арт-терапевтичні методи вони зможуть безпечно висловити складні емоції, пов'язані з переміщенням, що зменшить внутрішню напругу та принесе психологічне полегшення. Групова взаємодія сприятиме розвитку довіри та приналежності до спільноти, створюючи основу для підтримуючих соціальних зв'язків і зниження ізоляції. Ці досягнення підтримають психологічну стійкість і сприятимуть успішній інтеграції в приймаючі громади.

Час проведення: заняття триває 90 хвилин і є однією з чотирьох сесій першого модуля програми, який охоплює два тижні. Оптимальний час для проведення – післяобідній період (15:00–16:30), коли підлітки мають достатньо енергії, але не перевантажені шкільними обов'язками. Сесії проводяться двічі на тиждень (у вівторок і четвер), щоб забезпечити

регулярність і поступовість у засвоєнні навичок. Загальна тривалість модуля становить 360 хвилин (6 годин), розподілених на чотири заняття.

Заняття проводиться в комфортному приміщенні, у спеціально обладнаній кімнаті Центру надання соціальних послуг, з м'яким освітленням, зручними стільцями, розставленими в коло, та столами для творчої роботи. Група складається з 8 підлітків ВПО віком 12–18 років, що забезпечує індивідуальну увагу та можливість для групової взаємодії. Заняття фасилітує підготовлений психолог або соціальний працівник із досвідом роботи з підлітками та знаннями в галузі арт-терапії та емоційного інтелекту.

Заняття розпочинається з привітання фасилітатора та вправи «Ім'я та настрої» (10 хв)[54], де підлітки називають ім'я й описують настрої, створюючи довірливу атмосферу. Пояснюється мета – розвинути самопізнання та впевненість, наголошується на конфіденційності. Далі йде дихальна вправа «4-7-8» (10 хв)[55] для зниження тривожності, з обговоренням її застосування у стресових ситуаціях. У основній частині (30 хв) учасники створюють «Карту ресурсів»[56], малюючи свої сильні сторони та джерела підтримки, і за бажанням презентують її, що сприяє самоприйняттю. Потім (25 хв) виконується арт-терапевтична вправа[57] – створення колажу емоцій із журналів, що дозволяє виразити почуття, пов'язані з переміщенням, з обговоренням у парах чи групі. Завершується заняття рефлексією (15 хв) із питаннями про отриманий досвід, домашнім завданням (використати дихальну вправу) та анонсом наступної сесії для підтримки мотивації.

Заняття структуроване так, щоб поєднувати активну участь із моментами спокою, що відповідає потребам підлітків ВПО, які можуть відчувати емоційну нестабільність. Використання арт-терапевтичних і релаксаційних технік враховує їхню вразливість, дозволяючи виражати почуття невербально. Груповий формат сприяє формуванню почуття спільності, що є важливим для подолання ізоляції. Фасилітатор уважно стежить за динамікою групи, підтримуючи тих, хто проявляє замкненість, і

заохочуючи активних учасників ділитися досвідом. Заняття адаптується до індивідуальних потреб: наприклад, якщо хтось не бажає презентувати колаж, йому пропонується обговорити роботу з фасилітатором окремо.

Другий модуль, Соціальні навички, також триває 2 тижні (4 сесії) і спрямований на створення умов для опанування стратегій конструктивного спілкування, подолання конфліктних ситуацій і розвитку емпатії, що є необхідним для налагодження соціальних зв'язків у новій громаді. Особлива увага приділяється підготовці учасників до реальних життєвих викликів, таких як упереджене ставлення чи ізоляція, через практичне відпрацювання моделей поведінки, які сприяють збереженню гідності та встановленню довірливих стосунків. Заняття також передбачає залучення батьків до процесу підтримки, щоб забезпечити цілісний підхід до адаптації підлітків у новому соціальному середовищі.

Після завершення заняття учасники зможуть упевнено застосовувати стратегії спокійного реагування на провокації чи глузування, що знизить їхню вразливість до булінгу. Вони розвинули вміння розпочинати та підтримувати діалог з однолітками, що сприятиме формуванню дружніх зв'язків і зменшенню відчуття відчуженості. Завдяки груповим дискусіям підлітки відчують більшу спільність із іншими, що посилить їхню здатність до співпереживання та взаєморозуміння. Використання технік активного слухання дозволить учасникам уважніше ставитися до думок інших, знижуючи конфліктність у спілкуванні. Батьки, які отримають консультаційні рекомендації, краще розумітимуть емоційні потреби своїх дітей і зможуть ефективніше підтримувати їх у подоланні соціальних труднощів, що зменшить напругу в сім'ї. Загалом, заняття сприятиме підвищенню соціальної компетентності, емоційної стабільності та інтеграції підлітків у громаду.

Час проведення: заняття триває 90 хвилин і є однією з чотирьох сесій другого модуля, розрахованого на два тижні. Воно проводиться двічі на тиждень, бажано в післяобідній час (наприклад, із 15:30 до 17:00), коли

підлітки можуть бути максимально залученими без втоми від шкільних занять. Загальна тривалість модуля становить 6 годин, рівномірно розподілених між чотирма сесіями, що забезпечує поступове засвоєння навичок і підтримку мотивації учасників. Консультація для батьків, яка супроводжує модуль, триває 30 хвилин і проводиться раз на два тижні, синхронізовано з графіком дитячих занять.

Заняття проходить у затишному приміщенні Центру соціальних послуг, обладнаній для групової роботи, із сидіннями півколом і матеріалами для творчості (папір, журнали, клей, ножиці). Група з 8–12 підлітків ВПО віком 12–17 років працює під керівництвом психолога, що спеціалізується на комунікаціях і протидії булінгу. Починається з вправи «Мій настрій у кольорі»[58], де учасники обирають колір стану настрою, створюючи довірливу атмосферу. Фасилітатор пояснює мету – розвиток упевненого спілкування – і наголошує на конфіденційності. У рольовій грі[59] учасники відпрацьовують спокійні відповіді на глузування, а групове обговорення закріплює навички самоконтролю. Вправа на активне слухання[60] в парах розвиває емпатію через переказ історій однолітків. Арт-завдання «Мій новий дім»[61] дозволяє намалювати емоції переїзду, які обговорюються в малих групах. Завершується дискусією про способи комфортного спілкування та домашнім завданням – застосувати активне слухання. Батькам надається 30-хвилинна консультація[62] з порадами підтримки дітей.

Очікувані результати програми відображають її компактний, але цілеспрямований характер. На психологічному рівні передбачається зростання емоційного комфорту з 30,8% до 45% і самоприйняття з 42,3% до 55% за методикою К. Роджерса і Р. Даймонда, що зміцнить стійкість підлітків. На соціальному рівні очікується зниження відчуття віддаленості від громади з 57,7% до 40% і зменшення шкільних труднощів (булінг, ізоляція) з 65,4% до 50% за авторською анкетною. Формування дружніх зв'язків у групі сприятиме зниженню ізоляції, а навички протидії булінгу, відпрацьовані в рольових іграх, допоможуть підліткам почуватися впевненіше в школі.

Консультації батьків створять сприятливіше сімейне середовище, що посилить ефект програми: наприклад, батьки навчаться підтримувати дітей, не вдаючись до надмірного контролю. Досвід практики показав, що навіть кілька сесій можуть змінити сприйняття підлітками себе та інших: один учасник тренінгу зазначив, що «вперше відчув, що можу бути собою серед інших». На громадському рівні програма закладе основу для подальших ініціатив, демонструючи, що навіть із мінімальними ресурсами можна досягти значних змін. Очікується, що учасники стануть активнішими в шкільному житті, а їхні історії успіху надихнуть громаду на створення інклюзивнішого середовища.

Ця програма, попри свою компактність, є першим кроком до системної підтримки підлітків ВПО. Вона враховує реалії невеликих громад, таких як Бобровицька, де ресурси обмежені, але потреба в інтеграції ВПО залишається гострою. Досвід тренінгу та консультування на практиці переконав мене, що прості методи, як-от рольові ігри чи арт-терапія, можуть мати глибокий вплив, якщо вони застосовуються з увагою до потреб учасників. У майбутньому програма може бути розширена за рахунок залучення місцевих підлітків чи додаткових ресурсів, але навіть у нинішньому вигляді вона здатна змінити життя підлітків ВПО, допомагаючи їм знайти своє місце в новій громаді.

3.2 Результати апробації програми підтримки інтеграції підлітків ВПО в громадах

Апробація програми психосоціальної підтримки інтеграції підлітків ВПО, розробленої для подолання бар'єрів адаптації в громадах, була проведена з 17 березня по 11 квітня 2025 року на базі Центру надання соціальних послуг (ЦНСП) Бобровицької міської ради. Програма, описана в підпункті 3.1, тривала 4 тижні, охоплюючи 8 сесій (2 заняття на тиждень по

1,5 години), і складалася з двох модулів: «Емоційна підтримка» (арт-терапія, вправа «карти ресурсів», техніки релаксації) та «Соціальні навички» (рольові ігри, тренінги з комунікації, консультації для батьків). Участь узяли 8 підлітків ВПО віком 12–18 років (4 дівчини, 4 хлопці), відібрані на основі добровільної згоди та попередньої діагностики, яка виявила низький рівень адаптованості чи дезадаптацію. Батьки або опікуни підписали письмову згоду після ознайомлення з метою програми. Заняття проводилися в невеликій кімнаті ЦНСП у вечірній час (18:00–19:30), щоб не конфліктувати зі шкільним розкладом. Два фасилітатори – психолог із досвідом роботи з вразливими групами та соціальний працівник – координували сесії, використовуючи доступні матеріали: папір, фарби, олівці, роздаткові картки для рольових ігор. Для батьків було організовано дві консультаційні сесії (на 2-му та 4-му тижнях), щоб допомогти їм підтримувати дітей у процесі адаптації. Мій досвід навчальної практики, зокрема участь у тренінгу «Адаптація в новій громаді: формування стійкості та комунікативних навичок», консультування батьків і аналіз роботи соціальних працівників, став основою для організації апробації. Етичність забезпечувалася добровільністю участі, анонімністю даних, створенням безпечного простору: перед початком програми фасилітатори провели вступну бесіду, пояснивши учасникам і батькам її цілі та принципи. Первинна діагностика за методиками К. Роджерса і Р. Даймонда, А. Фурмана та авторською анкетною зафіксувала вихідні показники адаптації, емоційного комфорту, самоприйняття, прийняття інших і соціальних зв'язків.

Оцінка ефективності програми поєднувала кількісні та якісні методи для комплексного аналізу змін. Основними інструментами були методики емпіричного дослідження (Розділ 2): методика К. Роджерса і Р. Даймонда (101 твердження, оцінка адаптації, дезадаптації, самоприйняття, прийняття інших, емоційного комфорту), опитувальник А. Фурмана (оцінка рівня адаптованості: високий, середній, низький, дезадапованість) та авторська анкета (12 запитань, розділених на соціально-демографічні характеристики,

інтеграційний досвід, потреби та бар'єри). Ці інструменти застосовувалися до початку програми (у березні 2025 року) і після її завершення (у квітні 2025 року) для порівняння показників. Додатково було проведено дві фокус-групи (на 3-му та 4-му тижнях) по 45 хвилин, де учасники відповідали на відкриті запитання, такі як: «Як програма вплинула на ваші стосунки з однолітками?», «Чи відчуваєтеся ви комфортніше в школі?», «Які заняття були найкориснішими?». Спостереження за поведінкою підлітків у школі здійснювалися через неформальні бесіди з учителями та класними керівниками, які повідомляли про зміни в соціальній активності чи конфліктності. Анкети зворотного зв'язку (5 відкритих запитань) заповнювалися учасниками та батьками наприкінці програми, щоб оцінити суб'єктивний досвід. Наприклад, батьки відповідали на запитання: «Чи помітили ви зміни в поведінці вашої дитини?». Для кількісного аналізу застосовувався парний t-критерій Стьюдента для визначення статистичної значущості змін у показниках ($p < 0,05$). Якісні дані з фокус-груп і анкет аналізувалися методом тематичного кодування, що дозволило виділити основні теми: «зниження тривожності», «покращення комунікації», «відчуття безпеки в групі», «підвищення впевненості».

Результати апробації продемонстрували відчутні покращення в соціально-психологічній адаптації підлітків ВПО. За методикою К. Роджерса і Р. Даймонда, рівень адаптації зріс із 37,5% (3 із 8 учасників) до 50% (4 учасники), тоді як дезадаптація знизилася з 62,5% (5 учасників) до 37,5% (3 учасники). Емоційний комфорт підвищився з 25% (2 учасники) до 50% (4 учасники), що відображає ефективність арт-терапії та вправ на релаксацію. Самоприйняття зросло з 37,5% (3 учасники) до 62,5% (5 учасників), прийняття інших – із 25% (2 учасники) до 37,5% (3 учасники), а внутрішній контроль – із 12,5% (1 учасник) до 25% (2 учасники).

Аналіз змін за методикою К. Роджерса і Р. Даймонда ($n=8$) показує вплив програми на адаптацію підлітків ВПО. Зростання адаптації відображає кращу взаємодію з оточенням завдяки комунікативним вправам. Скорочення

дезадаптації свідчить про зменшення тривожності через безпечне самовираження. Підвищення емоційного комфорту підтверджує успіх арт-терапії та релаксації у зниженні стресу. Збільшення самоприйняття вказує на покращення самооцінки через усвідомлення сильних сторін. Посилення прийняття інших демонструє розвиток емпатії завдяки активному слуханню. Зростання внутрішнього контролю відображає кращу саморегуляцію, важливу для протидії конфліктам. Програма сприяє психологічній стійкості та інтеграції, але потребує продовження для стійких результатів.

Таблиця 3.2.1

Результати методики К. Роджерса і Р. Даймонда до та після апробації
(n=8)

Показник	До програми	Після програми	Після програми
Адаптація	3 (37,5%)	4 (50,0%)	+12,5%
Деадаптація	5 (62,5%)	3 (37,5%)	-25,0%
Самоприйняття	3 (37,5%)	5 (62,5%)	+25,0%
Прийняття інших	2 (25,0%)	3 (37,5%)	+12,5%
Емоційний комфорт	2 (25,0%)	4 (50,0%)	+25,0%
Внутрішній контроль	1 (12,5%)	2 (25,0%)	+12,5%

За опитувальником А. Фурмана, високий рівень адаптованості залишився на рівні 0% (0 учасників), але середній рівень зріс із 25% (2

учасники) до 37,5% (3 учасники), низький рівень знизився з 50% (4 учасники) до 37,5% (3 учасники), а дезадаптованість зменшилася з 25% (2 учасники) до 12,5% (1 учасник). Гендерний аналіз показав, що дівчата продемонстрували більший прогрес у середньому рівні адаптованості (з 1 до 2 учасниць), ніж хлопці (з 1 до 1 учасника).

Незмінність високого рівня адаптованості відображає складність швидкого досягнення повної інтеграції через стрес переміщення та обмежену вибірку. Зростання середнього рівня адаптованості свідчить про покращення соціальних контактів і впевненості, особливо в дівчат, які виявилися більш сприйнятливими до комунікативних вправ. Зниження низького рівня адаптованості вказує на послаблення ізоляції, ймовірно, завдяки груповій підтримці. Скорочення дезадаптованості демонструє зменшення емоційної напруги, досягнуте через арт-терапію та релаксацію. Більший прогрес дівчат у середньому рівні підкреслює їхню чутливість до емпатичних методів, тоді як хлопці потребують додаткових підходів для подолання замкненості.

Таблиця 3.2.2

Результати опитувальника А. Фурмана до та після апробації (n=8)

Рівень адаптованості	До програми	Після програми	Зміна
Високий	0 (0%)	0 (0%)	0%
Середній	2 (25,0%)	3 (37,5%)	+12,5%
Низький	4 (50,0%)	3 (37,5%)	-12,5%
Дезадаптованість	2 (25,0%)	1 (12,5%)	-12,5%

Результати опитувальника А. Фурмана за гендером до та після апробації

(n=8)

Рівень адаптованості	До програми (дівчата)	До програми (хлопці)	Після програми (дівчата)	Після програми (хлопці)
Високий	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)
Середній	1 (25,0%)	1 (25,0%)	2 (50,0%)	1 (25,0%)
Низький	2 (50,0%)	2 (50,0%)	1 (25,0%)	2 (50,0%)
Деадаптованість	1 (25,0%)	1 (25,0%)	1 (25,0%)	0 (0%)

Авторська анкета виявила зниження віддаленості від громади з 62,5% (5 учасників) до 37,5% (3 учасники) і шкільних труднощів (булінг, брак дружніх зв'язків) із 75% (6 учасників) до 50% (4 учасники). Потреба в психологічній підтримці зменшилася з 62,5% (5 учасників) до 50% (4 учасники), а потреба в позашкільних заняттях – із 75% (6 учасників) до 62,5% (5 учасників). Віковий аналіз показав, що молодші підлітки (12–14 років) частіше повідомляли про зниження шкільних труднощів (з 4 до 2 учасників), ніж старші (15–18 років, з 2 до 2 учасників).

Оцінка змін за авторською анкетною (n=8) після програми підтримки підлітків ВПО відображає позитивну динаміку в їхній соціальній адаптації. Скорочення відчуття віддаленості від громади свідчить про зростання почуття приналежності, що може бути результатом групових активностей,

які сприяли формуванню довіри до оточення. Зменшення шкільних труднощів, таких як булінг чи відсутність дружніх зв'язків, вказує на покращення міжособистісних стосунків, особливо серед молодших підлітків (12–14 років), які виявилися більш відкритими до комунікативних вправ порівняно зі старшими, чий прогрес був обмеженим через більшу замкненість. Зниження потреби в психологічній підтримці демонструє посилення емоційної самостійності, ймовірно, завдяки релаксаційним технікам і безпечному простору для самовираження. Зменшення запиту на позашкільні заняття відображає часткове задоволення соціальних і творчих потреб через програму, хоча потреба залишається значною. Результати підтверджують ефективність програми в зміцненні соціальних зв'язків і емоційної стабільності, але вказують на необхідність диференційованих підходів для старших підлітків.

Таблиця 3.2.4

Результати авторської анкети до та після апробації (n=8)

Показник	До програми	Після програми	Зміна
Віддаленість від громади	5 (62,5%)	3 (37,5%)	-25,0%
Труднощі в школі (булінг, брак зв'язків)	6 (75,0%)	4 (50,0%)	-25,0%
Потреба в психологічній підтримці	5 (62,5%)	4 (50,0%)	-12,5%
Потреба в позашкільних заняттях	6 (75,0%)	5 (62,5%)	-12,5%

Труднощі в школі за віком до та після апробації (n=8)

Вікова група	До програми	Після програми	Зміна
12–14 років (n=5)	4 (80,0%)	2 (40,0%)	-40,0%
15–18 років (n=3)	2 (66,7%)	2 (66,7%)	0%

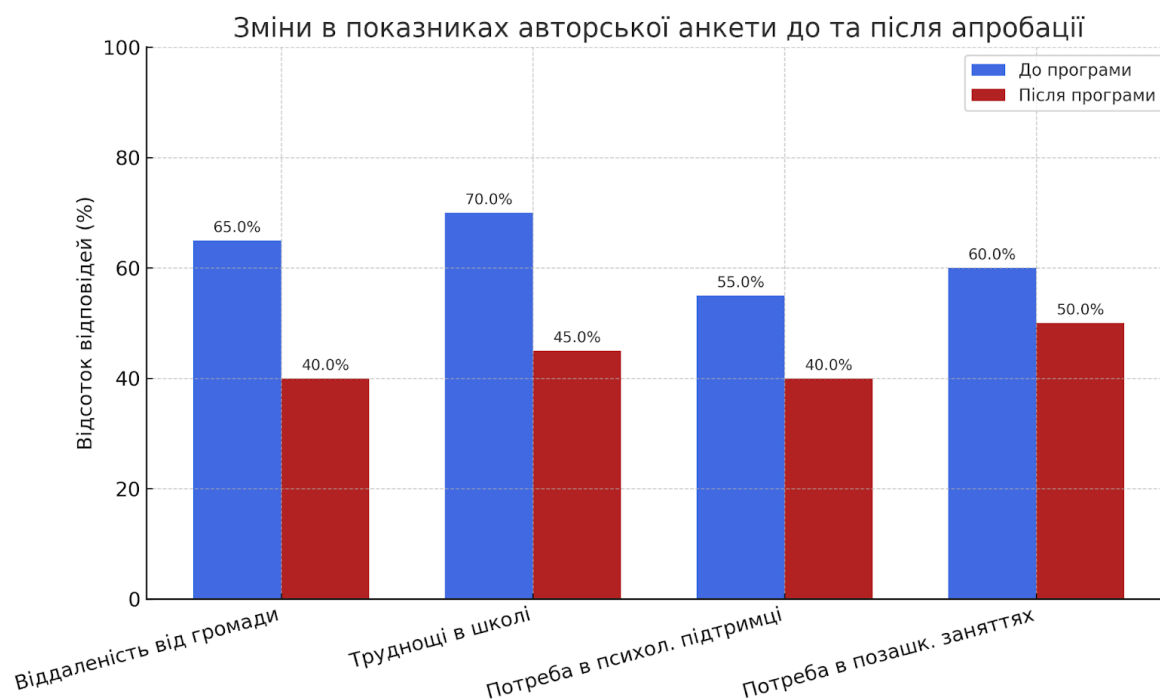

Рис. 3.1 Зміни в показниках авторської анкети до та після апробації

Якісні дані з фокус-груп і анкет зворотного зв'язку підтвердили кількісні результати. Учасники відзначали зростання впевненості та

зниження тривожності: один підліток сказав: «Після рольових ігор я знаю, як відповісти, якщо хтось глузує з мене». Інший зазначив: «Малювання допомогло мені не думати про погане, я став спокійнішим». Дівчина 14 років поділилася: «У групі я вперше відчула, що мене розуміють, і тепер легше спілкуватися в школі». Батьки повідомили про позитивні зміни: один із батьків сказав: «Мій син став більше розповідати про школу, раніше він мовчав». Інша мати зазначила: «Консультації допомогли мені не тиснути на доньку, і вона стала веселіша». Спостереження в школах показали, що 4 учасники почали активніше брати участь у класних заходах, наприклад, один хлопець приєднався до шкільної гри в баскетбол, а дівчина взяла участь у підготовці концерту. Учителі повідомили про зниження конфліктів за участю трьох підлітків, які раніше скаржилися на булінг. Проте один учасник залишався замкненим, що може бути пов'язано з його індивідуальними особливостями.

Аналіз ефективності програми підтверджує її позитивний вплив на інтеграцію підлітків ВПО, хоча результати мають обмеження. Статистичний аналіз за t-критерієм Стьюдента показав значущі зміни в емоційному комфорті ($t=2,67$, $p<0,05$), самоприйнятті ($t=2,45$, $p<0,05$) і дезадаптації ($t=2,31$, $p<0,05$), але зміни в прийнятті інших ($t=1,89$, $p>0,05$) і внутрішньому контролі ($t=1,65$, $p>0,05$) були менш значущими.

Модуль «Емоційна підтримка» виявився найефективнішим: вправа «карти ресурсів» сприяла зростанню самоприйняття, а арт-терапія знизилася тривожність, що узгоджується з досвідом практики, де учасники тренінгу відзначали полегшення після малювання. Модуль «Соціальні навички» допоміг зменшити шкільні труднощі: рольові ігри навчили підлітків реагувати на булінг, а групові дискусії створили відчуття безпеки. Консультації батьків мали помірний ефект: лише 5 із 8 батьків відвідали обидві сесії, але їхні відгуки підтвердили покращення сімейної комунікації. Порівняння з вихідними даними (Розділ 2, $n=26$) показує, що програма частково пододала бар'єри: зниження віддаленості (з 57,7% до 37,5%) і

шкільних труднощів (з 65,4% до 50%) відповідає гіпотезі про залежність інтеграції від емоційного комфорту та соціальних навичок. Гендерний аналіз виявив, що дівчата показали більший прогрес у зниженні дезадаптації (з 2 до 1 учасниці) порівняно з хлопцями (з 3 до 2 учасників). Віковий аналіз підкреслив більшу ефективність для молодших підлітків (12–14 років), які частіше повідомляли про зниження булінгу.

Обмеження програми включають малу вибірку (8 учасників), що обмежує статистичну потужність і узагальнення. Короткий термін (4 тижні) не дозволив досягти високого рівня адаптованості чи повністю усунути стигматизацію. Брак ресурсів у ЦНСП – лише два фасилітатори та відсутність позашкільних занять, таких як спортивні секції – залишив потребу в них частково незадоволеною (62,5% після програми). Технічні труднощі, як-от обмежений простір у ЦНСП, ускладнювали проведення арт-терапії для всіх одночасно. Один учасник із високим рівнем тривожності показав мінімальний прогрес, що може вимагати індивідуальної терапії. Незважаючи на це, програма досягла поставлених цілей: підвищила емоційний комфорт, знизила ізоляцію та розвинула комунікативні навички. Якісні дані підкреслюють суб'єктивне покращення: учасники відчували себе більш прийнятими в групі, а їхня активність у школі зростає. Наприклад, один учасник, який раніше уникав шкільних подій, став добровольцем у прибиранні шкільного двору. Батьки трьох учасників повідомили, що діти почали більше ділитися своїми переживаннями, що свідчить про зростання довіри в сім'ї.

3.3 Особливості психолого-соціальної підтримки підлітків ВПО в громадах

Психолого-соціальна підтримка підлітків ВПО в громадах України є відповіддю на складні виклики, з якими стикається ця молодь, виявлені

емпіричним дослідженням у Бобровицькій громаді. Дослідження показало значні бар'єри до інтеграції: низький емоційний комфорт (30,8%), труднощі у формуванні соціальних зв'язків (65,4%), відчуття віддаленості від громади (57,7%) і високий рівень дезадаптації (61,5%), а також потреби в психологічній допомозі (53,8%) та позашкільних активностях (69,2%). Ці дані, разом із практичним досвідом, отриманим під час навчальної практики в Центрі надання соціальних послуг (ЦНСП) Бобровицької міської ради, де відбувалася участь у тренінгу «Адаптація в новій громаді», консультування батьків і аналіз роботи соціальних працівників, лягли в основу програми психолого-соціальної підтримки. Апробована на групі з 8 підлітків віком 12–18 років, програма була розроблена як системний, гнучкий і емпірично обґрунтований підхід, придатний для різних громад, від сільських, як Бобровицька, до міських.

Підхід ґрунтується на принципах цілісності, що розглядає підлітків у контексті їхнього соціального оточення, доступності для подолання економічних і логістичних бар'єрів, адаптивності до індивідуальних і групових потреб та емпіричної обґрунтованості для забезпечення ефективності. Структура програми, що складається з двох модулів — емоційної підтримки та соціальних навичок, — відображає ці принципи, охоплюючи емоційні, соціальні та поведінкові аспекти адаптації. Емпіричні дані визначили зміст програми, гарантуючи відповідність виявленим потребам, таким як зниження тривожності, формування соціальних зв'язків і протидія стигматизації. Успіх програми, підтверджений зростанням адаптації (з 37,5% до 50%), зменшенням ізоляції (з 62,5% до 37,5%) і покращенням емоційного комфорту (з 25% до 50%), підкреслює її актуальність і потенціал для ширшого застосування.

Першою особливістю психолого-соціальної підтримки є психоемоційна стабілізація, спрямована на зниження тривожності, підвищення самоприйняття та формування емоційної стійкості. Дослідження виявило, що 61,5% підлітків ВПО демонструють дезадаптацію, часто пов'язану з

травмами переміщення та втратою звичного оточення. Для вирішення цієї проблеми перший модуль програми, тривалістю два тижні (чотири сесії по 90 хвилин), включав арт-терапію та релаксаційні техніки. Такі вправи, як «Карта ресурсів», де учасники візуально позначали свої сильні сторони (наприклад, креативність, наполегливість) і джерела підтримки (хобі, вчителі), та «Колаж емоцій», де вони виражали почуття через вирізки з журналів, сприяли самопізнанню та емоційному розвантаженню. Результати показали зростання самоприйняття з 37,5% до 62,5% і внутрішнього контролю з 12,5% до 25%, що вказує на покращення саморегуляції та впевненості. Техніка дихання «4-7-8», запозичена з українських психологічних практик, допомогла знизити тривожність, що учасники застосовували й поза заняттями[63]. Гендерний і віковий аналіз показав, що дівчата та молодші підлітки (12–14 років) краще реагували на експресивні методи, тоді як хлопці та старші учасники потребували адаптованих підходів через замкненість чи протестну поведінку.

Цей компонент створював довірливе середовище, необхідне для підлітків, які остерігаються соціальних контактів через стигматизацію. Фасилітатори, підготовлені до роботи з підлітками в кризових умовах, забезпечували безпечний простір, використовуючи анонімний зворотний зв'язок для вдосконалення сесій. Доступність програми досягалася через безкоштовні локації (школи, ЦНСП), що усунуло фінансові бар'єри. Такий підхід не лише вирішував емоційні потреби, але й готував учасників до соціальної інтеграції, зміцнюючи їхню психологічну готовність до взаємодії.

Другою особливістю є сприяння соціальній згуртованості для зменшення відчуженості та зміцнення зв'язків із громадою, що відповідало потребам 57,7% учасників, які відчували віддаленість. Другий модуль програми, також тривалістю два тижні, зосереджувався на розвитку соціальних навичок і протидії булінгу, який стосувався 75% учасників до програми. Вправи, як-от рольові ігри конфліктних ситуацій (наприклад, реагування на глузування через статус ВПО) та малювання «Мій новий дім», адаптовані з українських арт-терапевтичних практик, дозволяли обробляти

емоції переміщення та відпрацьовувати конструктивні реакції[64]. Це зменшило шкільні труднощі (з 75% до 50%) і віддаленість від громади (з 62,5% до 37,5%), сприяючи формуванню нових соціальних зв'язків.

Групові заходи, зокрема дискусії та участь у громадських подіях, відігравали ключову роль у створенні почуття приналежності. Рольові ігри, запозичені з методик ЮНІСЕФ, навчили учасників спокійно реагувати на провокації, підвищивши прийняття інших з 25% до 37,5%. Молодші підлітки показали більший прогрес у зниженні шкільних труднощів (з 4 до 2 учасників), що пояснюється їхньою гнучкістю в адаптації до нових норм, тоді як старші потребували додаткових втручань для подолання ізоляції. Біженецькі консультації для батьків надавали рекомендації щодо підтримки дітей проти булінгу, покращуючи сімейну динаміку[65]. Співпраця з місцевими організаціями забезпечувала доступ до позашкільних активностей, відповідаючи на 69,2% потребу в них.

Третя особливість — розвиток адаптивних комунікативних навичок для ефективної соціальної взаємодії та протидії стигматизації, що відповідало труднощам 65,4% учасників у формуванні зв'язків. Другий модуль включав вправи на активне слухання та моделювання конфліктів. У вправі на активне слухання учасники в парах ділилися досвідом, переказуючи почуте, що сприяло емпатії та зниженню бар'єрів у спілкуванні[66]. Це зменшило дезадаптацію (з 62,5% до 37,5%) і покращило сприйняття однолітків.

Гендерні відмінності показали, що дівчата прогресували в середньому рівні адаптації (з 1 до 2 учасниць), краще реагуючи на емпатичні методи, тоді як хлопці потребували додаткових вправ, наприклад, на асертивність. Зниження потреби в психологічній підтримці (з 62,5% до 50%) і позашкільних заняттях (з 75% до 62,5%) свідчить про часткове задоволення цих потреб програмою. Досвід ЦНСП підкреслив важливість підготовки фасилітаторів для забезпечення культурної та контекстуальної релевантності вправ.

Психолого-соціальна підтримка підлітків ВПО в громадах, розроблена на основі емпіричного дослідження в Бобровицькій громаді, враховує комплекс обмежень, що впливають на їхню адаптацію та ефективність програми, забезпечуючи цілісний підхід до вирішення цих викликів. Фінансові труднощі, з якими стикаються сім'ї ВПО, часто унеможливають доступ до платних психологічних консультацій чи позашкільних активностей, що є критичним бар'єром, адже економічна нестабільність посилює стрес і знижує мотивацію до участі. Для подолання цього програма використовує безкоштовні приміщення, такі як шкільні аудиторії чи центри соціальних служб, а також надає всі необхідні матеріали, що усуває економічні перепони та робить підтримку доступною для всіх учасників, незалежно від їхнього матеріального становища. Психологічна вразливість, зумовлена травматичним досвідом переміщення, проявляється у високому рівні тривожності та дезадаптації, що ускладнює соціальну інтеграцію. Щоб зменшити емоційну напругу, програма застосовує арт-терапевтичні техніки, такі як створення колажу для вираження переживань, і релаксаційні методи, зокрема дихальну вправу «4-7-8», адаптовану з українських психологічних практик, що допомагає учасникам відновлювати емоційну рівновагу та застосовувати ці інструменти в повсякденному житті.

Низька мотивація до участі, спричинена недовірою до соціальних контактів через стигматизацію чи попередні негативні взаємодії, є ще одним значним обмеженням. Для підвищення залученості програма використовує інтерактивні формати, як-от малювання на тему нового місця проживання чи моделювання конфліктних ситуацій, які не лише сприяють емоційній відкритості, але й створюють атмосферу довіри, що є особливо важливим для молоді, яка відчуває соціальну настороженість. Вікові та гендерні особливості також враховуються, оскільки дівчата та молодші підлітки віком 12–14 років демонструють більшу готовність до експресивних і емпатичних методів, тоді як хлопці та старші учасники часто проявляють стриманість або протестну поведінку. Для них програма адаптується шляхом додавання вправ

на розвиток асертивності чи структурованих дискусій, що допомагають долати внутрішні бар'єри та сприяють ефективнішій взаємодії.

Обмежений доступ до ресурсів у сільських громадах, таких як Бобровицька, де бракує позашкільних програм, створює додаткові труднощі, адже значна частина підлітків висловила потребу в таких активностях. Програма компенсує це через співпрацю з місцевими організаціями та залучення учасників до громадських ініціатив, як-от культурні чи спортивні заходи, що не лише заповнює цю прогалину, але й сприяє формуванню почуття приналежності до громади. Логістичні виклики, пов'язані з нестачею часу в сімей через необхідність вирішувати економічні питання, ускладнюють регулярну участь. Щоб мінімізувати цей вплив, програма пропонує гнучкі графіки занять і короткі сесії тривалістю 90 хвилин, що дозволяє сім'ям брати участь без значних змін у їхньому розпорядку.

Крім того, програма враховує потребу в кваліфікованій фасилітації, адже психологічна підтримка вимагає фахівців, підготовлених до роботи з кризовими групами. Тренінги для психологів і соціальних працівників, які проводилися в рамках апробації, забезпечували створення безпечного простору, де учасники могли відкрито висловлювати свої переживання. Анонімний зворотний зв'язок через анкети дозволяв оперативно коригувати зміст занять, адаптуючи їх до індивідуальних і групових особливостей, наприклад, додаючи методи для старших підлітків, які показали менший прогрес у зниженні соціальних труднощів. Цей комплексний підхід, що поєднує доступність, гнучкість і орієнтацію на емпіричні дані, забезпечує ефективність програми, дозволяючи не лише вирішувати поточні проблеми, але й створювати умови для довгострокової інтеграції підлітків ВПО в нові громади

Організаційні аспекти реалізації психолого-соціальної підтримки підлітків ВПО в громадах України забезпечують дієвість програми, створеної на основі емпіричного дослідження в Бобровицькій громаді, яке виявило дезадаптацію у 61,5% учасників, труднощі в соціальних зв'язках у 65,4% та

потребу в психологічній допомозі у 53,8%. Ці аспекти охоплюють планування, координацію, ресурсне забезпечення, логістику та моніторинг, враховуючи економічні, психологічні й логістичні обмеження, що сприяло підвищенню адаптації з 37,5% до 50% і зниженню ізоляції з 62,5% до 37,5%. Програма, структурована у два модулі — емоційну підтримку та розвиток соціальних навичок, тривалістю по два тижні з 90-хвилинними сесіями, була розрахована на групи з 8 підлітків віком 12–18 років. Методичні матеріали, включаючи арт-терапевтичні вправи та рольові ігри, адаптувалися до досвіду переміщення, а фасилітатори, підготовлені за методиками ЮНІСЕФ і українськими практиками, забезпечували якість занять. Заняття проводилися в безкоштовних приміщеннях і центрів соціальних служб, усуваючи фінансові бар'єри. Координація з місцевими органами влади та НУО забезпечувала доступ до ресурсів, а консультації для батьків, що проводилися раз на два тижні по 30 хвилин, синхронізувалися з дитячими сесіями для підтримки сімей. Регулярні наради та комунікація через месенджери узгоджували графіки й транспорт для віддалених учасників. Усі заняття були безкоштовними, матеріали фінансувалися місцевими бюджетами. Технічне обладнання надавали школи, мінімізуючи витрати. Сесії проходили після обіду в затишних приміщеннях з відкритою атмосферою, створеною розминками, а гнучкий формат дозволяв долучатися сім'ям із нестабільним графіком. Моніторинг поєднував опитувальники Фурмана, Роджерса-Даймонда та авторську анкету, підтверджуючи зростання адаптації й емоційного комфорту, а анонімні відгуки дозволяли коригувати методи, зокрема для старших підлітків. Періодичні зустрічі груп взаємодопомоги підтримували результати, а модульна структура забезпечувала масштабування для сільських і міських громад. Ці аспекти створюють доступний і адаптивний підхід, сприяючи інтеграції ВПО.

Висновки до розділу 3

Психолого-соціальна підтримка підлітків внутрішньо переміщених осіб (ВПО) у громадах України є комплексною відповіддю на виклики, з якими стикається ця молодь, виявлені через емпіричне дослідження в Бобровицькій громаді. Проведене дослідження підкреслило значні перешкоди для інтеграції, зокрема низький емоційний комфорт, труднощі у формуванні соціальних зв'язків, відчуття віддаленості від громади та високий рівень дезадаптації. Ці дані, доповнені практичним досвідом, отриманим під час навчальної практики в Центрі надання соціальних послуг (ЦНСП) Бобровицької міської ради, стали основою для розробки програми підтримки, яка поєднує принципи цілісності, доступності, адаптивності та емпіричної обґрунтованості. Апробація програми на групі з восьми підлітків віком 12–18 років продемонструвала її ефективність, що підтверджується зростанням рівнем інтеграції, зменшенням ізоляції та покращенням емоційного благополуччя. У цьому висновку узагальнено ключові аспекти програми, її вплив на інтеграцію підлітків ВПО, організаційні механізми реалізації та перспективи масштабування, та забезпечуючи цілісний аналіз.

Розроблена програма підтримки, структурована у два модулі — емоційної підтримки та розвитку соціальних навичок, відображає системний підхід до вирішення психологічних і соціальних потреб підлітків ВПО. Емоційна підтримка, реалізована через арт-терапевтичні техніки та релаксаційні методи, виявилася дієвим інструментом для зниження тривожності та зміцнення самосприйняття. Вправи, адаптовані до контексту переміщення, дозволили учасникам виражати складні емоції та усвідомлювати власні ресурси, що сприяло формуванню внутрішньої стійкості. Цей компонент не лише допоміг молоді впоратися з травматичним досвідом, але й створив передумови для їхньої готовності до соціальних взаємодій, що є критично важливим для подальшої інтеграції. Соціальний модуль, спрямований на розвиток комунікативних умінь і протидію

стигматизації, сприяв налагодженню зв'язків із однолітками та громадою. Групові активності та моделювання реальних ситуацій, як-от реагування на упередження, навчили підлітків конструктивним стратегіям взаємодії, що зменшило їхню ізоляцію та посилило почуття приналежності. Результати апробації, які показали зниження шкільних труднощів і зростання прийняття інших, підтверджують, що програма ефективно відповідає на соціальні виклики, з якими стикаються ВПО.

Особливу увагу в реалізації програми приділено врахуванню обмежень, характерних для цільової аудиторії. Економічна скрута сімей ВПО, що обмежує доступ до платних послуг, була нейтралізована через використання безкоштовних локацій, таких приміщення центру соціальних служб, а також надання всіх матеріалів за рахунок місцевих бюджетів або грантів. Психологічна вразливість, зумовлена травмами переміщення, вимагала створення безпечного простору, що забезпечувалося підготовленими фасилітаторами, які пройшли тренінги з кризової психології. Низька мотивація, спричинена недовірою до соціальних контактів, долалася через інтерактивні формати занять, які стимулювали залученість і створювали атмосферу довіри. Вікові та гендерні особливості, зокрема більша відкритість дівчат і молодших підлітків до емпатичних методів, були враховані шляхом адаптації вправ, наприклад, додавання асертивних технік для хлопців і структурованих діалогів для старших учасників. Обмежений доступ до позашкільних активностей у сільських громадах компенсувався співпрацею з місцевими ініціативами, що забезпечило можливості для соціальної активності. Логістичні виклики, пов'язані з нестачею часу в сімей, вирішувалися гнучкими графіками та короткими сесіями, що дозволяло учасникам брати участь без значних змін у їхньому розпорядку.

Перспективи подальшого розвитку програми включають її інтеграцію в національні стратегії підтримки ВПО, що може бути реалізовано через співпрацю з Міністерством соціальної політики України або міжнародними організаціями, такими як ЮНІСЕФ. Розширення програми на

інші вразливі групи, наприклад, дітей з інвалідністю чи сімей у віддалених регіонах, є можливим за умови збереження її ключових принципів. Подальші дослідження можуть зосередитися на довгострокових ефектах програми, оцінюючи, як отримані навички впливають на академічні досягнення, кар'єрні перспективи та соціальну активність підлітків. Крім того, розвиток онлайн-форматів програми може розширити її доступність для громад із обмеженою інфраструктурою, що є актуальним в умовах сучасних викликів.

Узагальнюючи, психолого-соціальна підтримка підлітків ВПО, апробована в Бобровицькій громаді, є прикладом ефективного поєднання емпіричних даних, практичного досвіду та організаційної гнучкості. Вона не лише відповідає на потреби молоді, але й створює модель, яка може бути адаптована до різних контекстів, сприяючи інтеграції ВПО та зміцненню соціальної згуртованості в Україні. Ця програма підкреслює важливість цілісного підходу, що враховує психологічні, соціальні та економічні аспекти, і відкриває шлях для подальших ініціатив у сфері соціальної роботи та психологічної практики.

ВИСНОВКИ

У дипломній роботі здійснено узагальнення теоретичних та емпіричних результатів дослідження психолого-соціальної підтримки підлітків внутрішньо переміщених осіб (ВПО) у громадах України, що дозволило сформулювати наступні висновки, ґрунтуючись на емпіричному дослідженні в Бобровицькій громаді, практичному досвіді в Центрі надання соціальних послуг (ЦНСП) та апробації програми підтримки.

Теоретико-методологічні основи психолого-соціальної підтримки підлітків ВПО розкривають її як комплексне явище, зумовлене взаємодією психологічних, соціальних та економічних факторів. Аналіз літератури показав, що переміщення посилює емоційну нестабільність, соціальну ізоляцію та вразливість до стигматизації, що ускладнює адаптацію молоді. У громадах, подібних до Бобровицької, ці виклики доповнюються обмеженим доступом до психологічних і позашкільних ресурсів, що створює специфічний контекст для підтримки. Інтеграція концепцій цілісного підходу, який розглядає підлітка в системі соціальних взаємодій, принципів ненасильницької комунікації та арт-терапевтичних методик формує міцну основу для розуміння потреб ВПО та розробки ефективних стратегій. Теоретичні моделі, адаптовані до соціально-економічного та воєнного контексту, підкреслюють необхідність гнучких і доступних підходів, що враховують психологічну вразливість і соціальні бар'єри, створюючи підґрунтя для практичного впровадження програми.

Емпіричне дослідження, проведене в Бобровицькій громаді, виявило ключові особливості психолого-соціальних потреб підлітків ВПО. Більшість учасників відчують труднощі з адаптацією до нового середовища, що проявляється у проблемах із формуванням соціальних зв'язків, відчутті віддаленості від громади та низькому рівні емоційного комфорту. Основними факторами, що ускладнюють інтеграцію, є тривожність, спричинена травматичним досвідом переміщення, а також булінг, який значно посилює

соціальну ізоляцію. Підлітки висловлюють потребу в психологічній підтримці та можливостях для участі в позашкільних активностях, які сприяють налагодженню контактів і самовираженню.

Гендерний і віковий аналіз показав, що дівчата та молодші підлітки більш відкриті до емпатичних методів взаємодії, тоді як хлопці та старші учасники схильні до замкненості, що вимагає індивідуалізованих підходів у роботі з ними. Економічні обмеження та низька мотивація додатково ускладнюють залучення підлітків до програм підтримки, створюючи специфічні виклики для їхньої організації. Дослідження підкреслило важливість створення безпечного середовища та диференційованих стратегій для сприяння соціальній інтеграції та емоційній стабільності підлітків ВПО.

Розроблена програма психолого-соціальної підтримки, апробована на групі з восьми підлітків, є комплексним інструментом для сприяння інтеграції ВПО. Програма, структурована у два модулі — емоційна підтримка та соціальні навички, тривалістю по два тижні з чотирма 90-хвилинними сесіями, спрямована на зниження тривожності, розвиток комунікативних умінь і протидію стигматизації. Інтерактивні методи, такі як арт-терапія («Колаж емоцій», «Мій новий дім»), релаксаційні техніки («4-7-8») та рольові ігри, сприяли активній участі та формуванню позитивного досвіду. Психоедукаційні сесії, що пояснювали вплив переміщення на емоційний стан, підвищували самосвідомість учасників. Спільні заняття з батьками, наприклад, створення «карти ресурсів», зміцнювали сімейні зв'язки. Доступність програми забезпечувалася безкоштовними локаціями (школи, ЦНСП), матеріалами та гнучким розкладом, що усунуло економічні бар'єри. Зворотний зв'язок через анкети дозволяв адаптувати зміст, наприклад, додаючи асертивні вправи для хлопців.

Апробація програми підтвердила її ефективність у покращенні адаптації та соціальної інтеграції підлітків ВПО. Учасники продемонстрували помітне зростання адаптації до нового середовища, значне зниження відчуття ізоляції від громади та підвищення емоційного комфорту.

Шкільні труднощі, пов'язані з взаємодією чи булінгом, суттєво зменшилися, а здатність учасників приймати інших і налагоджувати стосунки зростає. Інтерактивний формат занять, поєднаний із довірливою атмосферою, створеною підготовленими фасилітаторами, став ключовим фактором успіху. Відсутність подібних змін у контрольній групі свідчить про прямий зв'язок між програмою та досягнутими результатами. Практичний досвід у Центрі надання соціальних послуг збагатив програму, підкресливши важливість залучення батьків і співпраці з громадськими структурами для забезпечення тривалості та стійкості позитивних змін.

Характеристики психолого-соціальної підтримки підлітків ВПО базуються на принципах системності, доступності та комплексності. Вона інтегрує три напрями: психологічну допомогу через арт-терапію та релаксаційні методи для зниження тривожності, соціальну інтеграцію через групові активності та громадські ініціативи для подолання ізоляції, а також освітню підтримку, що підвищує психологічну грамотність і навички саморегуляції. Організаційні аспекти, включаючи координацію з місцевими органами, безкоштовне ресурсне забезпечення та гнучку логістику, забезпечують практичну реалізацію. Модульна структура програми дозволяє масштабувати її для сільських і міських громад, а співпраця з НУО та грантове фінансування сприяють сталості.

Узагальнюючи, результати мають цінність для соціальної роботи, сприяючи психологічному здоров'ю та згуртованості громад, і відкривають перспективи для інтеграції програми в національні стратегії підтримки ВПО.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агер А., Стренг А. Розуміння інтеграції: концептуальна рамка / Журнал досліджень біженців. – 2008. – № 21 (2). – С. 166–191.
2. Арнетт Дж. Підлітковий вік і молодість: глобальні перспективи / 9-те вид. – Нью-Йорк : Pearson, 2023. – 592 с.
3. Беррі Дж. Акультурація: нові горизонти теорії та практики / Міжнародний журнал міжкультурних відносин. – 2020. – № 75. – С. 1–18.
4. Беррі Дж. Імміграція, акультурація та адаптація / Журнал прикладної психології. – 1997. – № 46 (1). – С. 5–34.
5. Бурлачук Л. Ф. Психодіагностика: підручник для вищих навчальних закладів / 2-ге вид., перероб. і доп. – Київ : Видавничий дім «Слово», 2006. – 608 с.
6. Вонг П. Посібник із мультикультурних перспектив стресу та копінгу / Нью-Йорк : Springer, 2006. – 642 с.
7. Гриценко Т. Культурні аспекти інтеграції підлітків ВПО: роль освіти в подоланні стереотипів / Педагогіка і психологія. – 2022. – № 1. – С. 56–68.
8. Еріксон Е. Ідентичність: юність і криза / Нью-Йорк : W.W. Norton & Company, 1968. – 336 с.
9. Кобб С., Родрігес Л. Психологія стресу та стратегії копінгу в умовах кризи / Нью-Йорк : Routledge, 2023. – 432 с.
10. Ковальчук Н. Соціальна інтеграція підлітків ВПО: роль громадських ініціатив / Вісник Львівського університету. Серія: Соціологія. – 2021. – № 15. – С. 78–89.
11. Коkun О. М. Психологічна діагностика та підтримка в кризових умовах / Київ : Інститут психології ім. Г. С. Костюка НАПН України, 2018. – 320 с.
12. Колман Д. Громадська згуртованість у посткризових суспільствах / Лондон : Palgrave Macmillan, 2021. – 496 с.

13. Лазарус Р., Фолкман С. Стрес, оцінка та копінг / Нью-Йорк : Springer Publishing Company, 1984. – 460 с.
14. Левченко О. Інтеграція підлітків ВПО в умовах воєнного контексту: виклики та можливості / Соціальна психологія. – 2023. – № 1. – С. 25–38.
15. Лін Н. Соціальний капітал у цифрову епоху: нові форми взаємодії / Журнал соціологічних досліджень. – 2020. – № 26 (2). – С. 45–67.
16. Литвиненко О. Психологічні бар'єри інтеграції підлітків ВПО: виклики та шляхи їх подолання / Психологія і суспільство. – 2021. – № 2. – С. 34–47.
17. Малиновська О. Соціальна адаптація внутрішньо переміщених осіб в Україні: виклики та перспективи / Соціальна психологія. – 2019. – № 3. – С. 45–58.
18. Медіацентр ЮНІСЕФ в Україні. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/media> (дата звернення: 02.06.2025).
19. Міжнародна організація з міграції. Міграція в Україні: факти та цифри 2023 / Міжнародна організація з міграції. – Київ : ІОМ Ukraine, 2023. – 32 с.
20. Найдьонова Л. Психологічні механізми адаптації підлітків ВПО: роль резиліентності / Психологічний журнал. – 2020. – № 5. – С. 12–25.
21. Організація Об'єднаних Націй. Глобальний звіт про внутрішнє переміщення 2023 / Організація Об'єднаних Націй, Міжнародна організація з міграції. – Женева : ООН, 2023. – 56 с.
22. Панок В. Г. Психологічна робота з підлітками: теорія і практика / Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2019. – 256 с.
23. Панок В. Г., Луценко А. Арт-терапія в роботі з дітьми та підлітками / Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2020. – 208 с.
24. Панок В. Г., Луценко Ю. А. Психологічна підтримка сімей у кризових умовах / Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2021. – 180 с.

25. Панченко С. Вплив війни на психоемоційний стан молоді: проблеми та шляхи їх вирішення / Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Психологія. – 2021. – № 1. – С. 67–74.
26. Перелік соціальних послуг, що надаються Центром надання соціальних послуг Бобровицької міської ради. URL: <https://bobrovytska-gromada.gov.ua/socialni-poslugy>
27. Пономаренко М. Регіональні особливості інтеграції підлітків ВПО в Україні: виклики сільських громад / Соціальна робота та соціальна освіта. – 2022. – № 2. – С. 67–79.
28. Портес А., Вікстрьом Е. Соціальний капітал і міграція: сучасні підходи / Щорічний огляд соціології. – 2021. – № 47. – С. 15–38.
29. Про схвалення Стратегії інтеграції внутрішньо переміщених осіб на період до 2024 року: постанова Кабінету Міністрів України від 28 листопада 2018 р. № 944. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/944-2018-p>
30. Сам Д. Моделі акультурації в постміграційному світі / Журнал міжкультурної психології. – 2022. – № 53 (2). – С. 123–145.
31. Сегалл М. Асиміляція та інтеграція в глобальному суспільстві: сучасні виклики / Нью-Йорк : Routledge, 2021. – 298 с.
32. Семенюк І. Роль соціальних служб у підтримці внутрішньо переміщених осіб в Україні / Соціальна робота в Україні. – 2020. – № 4. – С. 22–30.
33. Сидоренко К. Роль освіти в інтеграції підлітків ВПО: створення інклюзивних шкільних середовищ / Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. – 2022. – № 3. – С. 45–57.
34. Стейнберг Л. Підлітковий вік / 8-ме вид. – Нью-Йорк : McGraw-Hill, 2008. – 608 с.

35. Томас Р. Соціальна модель інвалідності в ХХІ столітті: нові перспективи / Журнал соціальних наук про інвалідність. – 2022. – № 35 (4). – С. 987–1005.
36. Трощинський В. Соціальний капітал і його роль у інтеграції внутрішньо переміщених осіб / Соціологічні студії. – 2018. – № 2. – С. 33–41.
37. Уорд К., Гірі А. Акультурація в епоху глобалізації: нові підходи / Журнал соціальної та культурної психології. – 2021. – № 29 (3). – С. 201–225.
38. Філіпс Дж., Джонс М. Концепції інтеграції в умовах глобальної міграції / Журнал досліджень біженців. – 2023. – № 31 (1). – С. 145–170.
39. Філіпс Дж., Робінсон К. Інтеграція біженців: сучасні концептуальні рамки / Журнал міграційних досліджень. – 2021. – № 29 (3). – С. 178–202.
40. Фосс А. Ідентичність у цифрову епоху: виклики для молоді / Лондон : Palgrave Macmillan, 2021. – 320 с.
41. Фурман А. В. Психодіагностика особистісної адаптованості / Тернопіль : Економічна думка, 2002. – 164 с.
42. Шнайдер Б. Соціальний капітал у цифрових громадах: нові форми згуртованості / Нью-Йорк : Cambridge University Press, 2022. – 512 с.
43. ЮНІСЕФ. Діти в дорозі: підтримка переміщених дітей в Україні / ЮНІСЕФ. – Київ : UNICEF Ukraine, 2022. – 48 с.
44. ЮНІСЕФ. Діти в дорозі: підтримка переміщених дітей в Україні / ЮНІСЕФ. – Київ : UNICEF Ukraine, 2023. – 304 с.
45. ЮНІСЕФ. Психосоціальна підтримка дітей та підлітків у надзвичайних ситуаціях: посібник для практиків / ЮНІСЕФ. – Нью-Йорк : UNICEF, 2022. – 124 с.

46. ЮНІСЕФ. Діти в дорозі: підтримка переміщених дітей в Україні / ЮНІСЕФ. – Київ : UNICEF Ukraine, 2022. – 48 с.
47. ЮНІСЕФ. Діти в дорозі: підтримка переміщених дітей в Україні / ЮНІСЕФ. – Київ : UNICEF Ukraine, 2023. – 306 с.

ДОДАТКИ

Програма психолого-соціальної підтримки інтеграції підлітків ВПО в громадах

Напрямок 1: Емоційна підтримка

Мета: Формування емоційного інтелекту, підвищення самоприйняття та розвиток навичок саморегуляції для зниження тривожності, подолання психоемоційних бар'єрів і зміцнення психологічної стійкості підлітків ВПО у процесі соціальної інтеграції.

Загальна тривалість: 4 сесії по 90 хвилин кожна (всього 360 хвилин, 2 тижні).

Заняття 1: Розвиток самопізнання та зниження тривожності

Тривалість: 90 хвилин

Мета: Навчити підлітків розпізнавати свої емоції, знижувати тривожність і розвивати самоприйняття через релаксаційні та арт-терапевтичні техніки.

Структура

Вступна частина (10 хвилин):

Фасилітатор вітає учасників, створюючи доброзичливу атмосферу, і проводить вправу «Ім'я та настрої», де кожен називає своє ім'я та описує поточний настрій (наприклад, «радісний», «спокійний»). Фасилітатор пояснює мету заняття – розвиток самопізнання та впевненості – і наголошує на конфіденційності групи. Вправа адаптована з методик психосоціальної підтримки.

Основна частина (65 хвилин):

- **Вправа 1: Дихальна техніка «4-7-8» (10 хвилин)**

Учасники виконують дихальну вправу (вдих на 4 секунди, затримка на 7 секунд, видих на 8 секунд) під керівництвом фасилітатора, щоб знизити тривожність. Після вправи проводиться коротке обговорення (3 хвилини), де учасники діляться відчуттями та можливостями застосування техніки в стресових ситуаціях. Вправа запозичена з

українських психологічних практик.

Мета: Розвинути навички саморегуляції та зниження тривожності.

• **Вправа 2: «Карта ресурсів» (30 хвилин)**

Учасники на аркушах малюють свої сильні сторони (наприклад, креативність, доброта) і джерела підтримки (друзі, хобі, вчителі), створюючи візуальну «карту». За бажанням учасники презентують свої карти групі (2 хвилини на учасника). Вправа сприяє усвідомленню власних ресурсів і підвищенню самоприйняття. Техніка адаптована з арт-терапевтичних методик.

Мета: Сприяти самопізнанню та зміцненню впевненості у своїх силах.

• **Вправа 3: «Колаж емоцій» (25 хвилин)**

Учасники створюють колаж із вирізок із журналів, відображаючи емоції, пов'язані з переміщенням (наприклад, сум, надія, страх). Після виконання колажі обговорюються в парах або малих групах (3–4 особи), де учасники діляться своїми почуттями. Вправа базується на арт-терапевтичних методиках.

Мета: Допомогти учасникам виразити складні емоції та налагодити емоційний зв'язок із групою.

Заключна частина (15 хвилин):

Проводиться рефлексія, під час якої учасники відповідають на запитання: «Що нового ви дізналися про себе? Яка вправа була найкориснішою?» Фасилітатор дає домашнє завдання – застосувати дихальну вправу «4-7-8» у повсякденному житті – і анонсує наступну сесію для підтримки мотивації.

Заняття 2–4: Продовження розвитку емоційного інтелекту

Тривалість: 90 хвилин кожне

Мета: Закріпити навички розпізнавання емоцій, саморегуляції та самоприйняття через повторення та поглиблення вправ першого заняття.

Структура

Аналогічна структурі першого заняття, із введенням нових арт-терапевтичних і релаксаційних вправ для урізноманітнення. Наприклад:

- Вправа «Лист собі» (замість «Колажу емоцій»), де учасники пишуть листа, описуючи свої сильні сторони та мрії, для підвищення самооцінки.
- Групова гра «Міст підтримки», де учасники в колі діляться ідеями про те, як підтримувати один одного, для зміцнення довіри.

Примітки:

- Заняття проводяться в безпечному просторі (приміщення Центру соціальних послуг або школи) з обладнанням для творчості (папір, журнали, клей, ножиці).
- Група складається з 8–12 підлітків ВПО віком 12–17 років, під керівництвом фасилітатора-психолога.
- Програма є безкоштовною, що усуває фінансові бар'єри для учасників.

Напрямок 2: Соціальні навички

Мета: Формування стратегій конструктивного спілкування, розвиток емпатії та навичок подолання конфліктних ситуацій для налагодження соціальних зв'язків, протидії стигматизації та ізоляції підлітків ВПО у новій громаді, а також залучення батьків до підтримки адаптації.

Загальна тривалість: 4 сесії по 90 хвилин кожна (всього 360 хвилин, 2 тижні).

Заняття 1: Розвиток конструктивного спілкування та емпатії

Тривалість: 90 хвилин

Мета: Навчити підлітків упевненому спілкуванню, емпатії та

конструктивним реакціям на провокації, щоб сприяти соціальній інтеграції та протидії булінгу.

Структура

Вступна частина (10 хвилин):

Фасилітатор вітає учасників, створюючи доброзичливу атмосферу, і проводить вправу «Мій настрій у кольорі», де кожен обирає колір, що відображає поточний настрій (наприклад, синій – спокій, червоний – енергія), та коротко пояснює вибір. Фасилітатор пояснює мету заняття – розвиток упевненого спілкування – і наголошує на конфіденційності групи. Управа адаптована з методик психосоціальної підтримки.

Основна частина (65 хвилин):

- **Вправа 1: Рольова гра «Реакція на провокацію» (20 хвилин)**

Учасники в парах розігрують сценарії, де один імітує глузування (наприклад, через статус ВПО), а інший практикує спокійні, конструктивні відповіді (наприклад, «Мені неприємно це чути, давай поговоримо»). Після гри проводиться групове обговорення (5 хвилин) для закріплення навичок самоконтролю. Управа запозичена з методик протидії булінгу.

Мета: Відпрацювати стратегії реагування на упереджене ставлення із збереженням гідності.

- **Вправа 2: Активне слухання (20 хвилин)**

Учасники в парах діляться короткими історіями (2 хвилини на учасника), а партнер переказує почуте, щоб перевірити точність розуміння. Після вправи проводиться обговорення (3 хвилини) про важливість слухання для побудови довіри. Управа сприяє розвитку емпатії. Техніка адаптована з психологічних практик.

Мета: Розвинути навички емпатичного спілкування та взаєморозуміння.

- **Вправа 3: Арт-завдання «Мій новий дім» (25 хвилин)**
Учасники на аркушах малюють образи, що відображають емоції, пов'язані з переїздом (наприклад, новий дім, друзі, школа). Роботи обговорюються в малих групах (3–4 особи), де учасники діляться своїми почуттями. Вправа базується на арт-терапевтичних методиках.
Мета: Допомогти учасникам обробити емоції переміщення та налагодити зв'язок із групою.

Заключна частина (15 хвилин):

Проводиться групова дискусія про способи комфортного спілкування в новій громаді. Учасники відповідають на запитання: «Яка вправа допомогла відчутти себе впевненіше? Як можна застосувати ці навички в школі?» Фасилітатор дає домашнє завдання – застосувати активне слухання в розмові з другом чи рідними – і анонсує наступну сесію. Батькам пропонується 30-хвилинна консультація з порадами щодо підтримки дітей у протидії булінгу та адаптації, адаптована з методик сімейної підтримки.

Заняття 2–4: Закріплення соціальних навичок

Тривалість: 90 хвилин кожне

Мета: Поглибити навички конструктивного спілкування, емпатії та протидії конфліктам через нові вправи та повторення ключових технік першого заняття.

Структура

Аналогічна структурі першого заняття, із введенням нових вправ для урізноманітнення. Наприклад:

- Вправа «Моделювання конфлікту», де учасники в групах розігрують шкільні ситуації (наприклад, непорозуміння з однокласниками) і шукають конструктивні рішення.
- Групова гра «Мережа довіри», де учасники передають символічний «мотузок довіри», ділячись ідеями про підтримку один одного.

Примітки:

- Заняття проводяться в безпечному просторі (приміщення Центру соціальних послуг) з обладнанням для творчості (папір, журнали, клей, ножиці).
- Група складається з 8–12 підлітків ВПО віком 12–17 років, під керівництвом фасилітатора-психолога, який спеціалізується на комунікаціях і протидії булінгу.
- Програма є безкоштовною, що усуває фінансові бар'єри для учасників.
- Консультації для батьків проводяться після кожної сесії для підтримки цілісного підходу до адаптації.

Методика діагностики соціально-психологічної адаптації К. Роджерса і Р. Даймонда.

Тест складається з тверджень, на які необхідно відповісти «так» або «ні».

Відчуваю незручність, коли вступаю з кимось у розмову.

Не маю бажання розкриватися перед іншими.

В усьому люблю змагання та конкуренцію.

Висуваю до себе високі вимоги.

Часто сварю себе за зроблене.

Часто почуваю себе приниженим.

Сумніваюся, що можу подобатися комусь з осіб протилежної статі.

Я завжди виконую свої обіцянки.

У мене теплі та добрі стосунки з оточуючими.

Я людина стримана, замкнена, тримаюся осторонь від інших.

У своїх невдачах звинувачую себе.

Я людина відповідальна, на мене можна покластися.

Відчуваю, що нездатна хоча б щось змінити і всі зусилля марні.

Багато на що дивлюся очима однолітків.

Приймаю в цілому ті правила та вимоги, яких слід дотримуватись.

Власних переконань і правил мені не вистачає.

Люблю мріяти – іноді просто так і складно повертаюся від мрій до дійсності.

Я завжди готовий до захисту та навіть нападу: «застрягаю» на переживанні образ, подумки перебираючи способи помсти.

Вмію керувати собою та власними вчинками, примушувати себе, тому самоконтроль для мене не є проблемою.

У мене часто псується настрій: знаходить пригнічення, хандра.

Все, що стосується інших, мене не бентежить, я зосереджений на собі.
Люди зазвичай мені подобаються.
Не соромлюся своїх почуттів і відкрито їх виявляю.
Серед великого скупчення людей мені буває трохи самотньо.
Зараз мені дуже не по собі, і хочеться все кинути та десь сховатися.
З оточуючими зазвичай ладнаю легко.
Складніше за все мені боротися з самим собою.
Мене насторожує безпідставне доброзичливе ставлення оточуючих.
В душі я оптиміст, вірю в краще.
Я людина непіддатлива, вперта, яких називають складними.
До людей я критичний і засуджую їх, якщо вони на те заслуговують.
Зазвичай, нажаль, почуваю себе не лідером, а підлеглим, тому іноді не вдається мислити та діяти самостійно.
Більшість моїх знайомих до мене ставляться добре.
Іноді у мене бувають такі думки, якими не хотілося б ні з ким ділитися.
Я людина привабливої зовнішності.
Часто почуваю себе безпомічним та потребую, щоби хтось був поруч.
Прийнявши рішення, дотримуюся його будь-що.
Приймаючи, здавалося б самостійні рішення, не можу звільнитися від впливу думок інших людей.
Відчуваю почуття провини, навіть якщо звинувачувати себе ніби то нема в чому.
Зненацька відчуваю неприязнь до того, що мене оточує.
Загалом я усім задоволений.
Часто буваю вибитий з колії: не можу зібратися, взяти себе до ладу, організувати себе.
Почуваю млявість: все, що раніше турбувало, стало раптом байдужим.
Зазвичай я врівноважений та спокійний.
Розсердившись, нерідко виходжу з себе.

Нажаль, часто почуваю себе ображеним.
Я людина поривчаста, нетерпляча, часто не вистачає стриманості.
Іноді, як і інші, іпліткую.
Не дуже довіряю своїм почуттям, адже іноді вони підводять.
Мені досить складно бути самим собою.
На першому місці у мене розум, а не почуття, тому, перш ніж щось зробити, я все обмірковую.
Те, що відбувається зі мною, тлумачу на свій розсуд, і здатний навігадувати дещо зайве.
Я людина терпима до людей і приймаю кожного такими, якими вони є.
Намагаюся не думати про свої проблеми.
Вважаю себе цікавою людиною – привабливою як особистість, помітною.
Я людина досить сором'язлива і легко ніяковію.
Мені обов'язково треба нагадувати та підштовхувати, щоб я довів справу до кінця.
В душі відчуваю перевагу над іншими.
Поки що нема нічого, у чому я б виявив себе та свою індивідуальність.
Відчуваю побоювання стосовно того, що подумують про мене інші.
Я честолюбний, небайдужий до успіху, похвали: у тому, що для мене є суттєвим, намагаюся бути серед кращих.
Нажаль, я людина, у якій ще багато негативних недоліків та вад.
Я людина діяльна, енергійна, повна ініціатив.
Досить часто пасую перед труднощами та ситуаціями, що загрожують ускладненнями.
Мабуть я себе ще недостатньо ціную.
За натурою я лідер і вмію впливати на інших.
У цілому, я ставлюся до себе добре.
Я людина наполеглива і мені завжди важливо настояти на своєму.

Мені не подобається, коли з кимось псуються відносини, особливо якщо розбіжності загрожують стати явними.

Довго не можу прийняти рішення, а потім сумніваюся у його правильності.

Нажаль, відчуваю, що досить часто виникає розгубленість.

У цілому, я задоволений собою.

Оглядаючи минуле, здається, що я невдачливий.

Я людина приємна і викликаю прихильність до себе.

Хоча зовнішність й не ідеальна, але можу подобатися як людина та особистість.

Зневажаю осіб протилежної статі та намагаюся не зв'язуватися з ними.

Коли треба щось зробити, мене охоплює побоювання: а раптом не впораюсь, а раптом не вдасться?

У мене легко та спокійно на душі, нема нічого, що б бентежило.

Вмію наполегливо працювати.

Відчуваю, що дорослішаю: змінююся сам і моє ставлення до навколишнього світу.

Трапляється, що я говорю про те, на чому не зовсім знаюся.

Я завжди говорю лише правду.

Зазвичай я стривожений, занепокоєний, напружений.

Щоби мене примусити щось зробити, треба як слід наполягти, і тоді я можу поступитися.

Нажаль, відчуваю невпевненість у собі.

Досить часто зовнішні обставини змушують мене захищати себе, або виправдовуватись чи обґрунтовувати власні вчинки.

Я людина поступлива та м'яка у стосунках із іншими.

Загалом, я людина розважлива та тямуща, люблю розмірковувати.

Іноді люблю дещо похвалитися.

Буває, що приймаю рішення, і одразу ж їх змінюю. Зневажаю себе за це, але зробити з собою нічого не можу.

Завжди намагаюся спиратися лише на власні сили, не розраховуючи на чийсь допомогу.

Я ніколи не спізнююся.

Нажаль, ще досить часто переживаю відчуття скутості та внутрішньої несвободи.

Впевнений, що вирізняюся серед інших.

Нажаль, досі я не дуже надійний товариш і не в усьому на мене можна покластися.

У цілому, самому у собі мені все зрозуміло.

Я комунікабельна та відкрита людина, і легко сходжуся з людьми.

Зазвичай мої сили та здібності повною мірою відповідають тим задачам, які я вирішую.

Часто я недостатньо себе ціную, тому, нажаль, ніхто серйозно мене не сприймає.

Мене бентежить, що особи протилежної статі занадто займають мої думки.

Усі свої звички я вважаю добрими.

Для спрощення опрацювання результатів методики слід результати кожної з шкал переводити у відсотки відносно загальної кількості відповідей по відповідній шкалі, які й беруться за 100%.

Ключ до шкал методики:

1. Адаптивність. Всього 68 питань (які беруться за 100%).

«Так» 4, 5, 9, 12, 15, 19, 22, 23, 26, 27, 29, 33, 35, 37, 41, 44, 47, 51, 53, 55, 61, 63, 67, 72, 74, 75, 78, 80, 88, 91, 94, 96, 97, 98

«Ні» 2, 6, 7, 13, 16, 18, 25, 28, 32, 36, 38, 40, 42, 43, 49, 50, 54, 56, 59, 60, 62, 64, 69, 71, 73, 76, 77

2. Прийняття себе. Всього 18 питань (які беруться за 100%).

«Так» 33, 35, 55, 67, 72, 74, 75, 80, 88, 94, 96

«Ні» 7,59,62,65,90,95,99

3. Прийняття інших. Всього 13 питань (які беруться за 100%).

«Так» 9,14,22,26,53,97

«Ні» 2, 10, 21, 28, 40, 60, 76

4. Емоційний комфорт. Всього 14 питань (які беруться за 100%).

«Так» 23,29,30,41,44,47, 78

«Ні» 6, 42, 43, 49, 50, 83, 85

5. Інтернальність (внутрішній локус контролю). Всього 22 питання (які беруться за 100%).

«Так» 4, 5, 11, 12, 19, 27, 37,51, 63,68,79,91,98,13

«Ні» 25,36,52,57,70,71, 73,77

6. Домінантність. Всього 9 питань (які беруться за 100%).

«Так» 58,61,66

«Ні» 16,32,38.69,84,87

Додаткові шкали:

Ескапізм (схильність до втечі). Всього 5 питань (які беруться за 100%).

«Так» 17, 18, 54, 64, 86

Адекватність самооцінки (шкала щирості). Норма 0-5 балів.

«Так» 8, 82, 92,101

«Ні» 34 45,48,81,89.

Критерії оцінки (окрім шкали щирості):

Низькі значення розташовані у інтервалі від 0% до 33%;

Нормою по кожній шкалі є результати у межах 34% - 66%;

Загострення певної форми соціальної поведінки – 67% -100%.

Тест-опитувальник А.В. Фурмана «Наскільки адаптований ти до життя?»

Мета: Визначення рівня особистісної адаптованості підлітків до життя, зокрема їхньої здатності ефективно взаємодіяти із соціальним середовищем, справлятися зі стресами та адаптуватися до нових умов, з акцентом на підлітків ВПО.

Застосування: Опитувальник призначений для підлітків віком 12–17 років, зокрема тих, хто зазнав внутрішнього переміщення, для оцінки їхньої соціальної та психологічної адаптації в нових громадах.

Тривалість: 15–20 хвилин.

Умови проведення: Опитування доцільно проводити в групі (наприклад, класі чи групі психологічної підтримки) під керівництвом фасилітатора (психолога чи педагога). Учасникам забезпечується спокійна атмосфера та конфіденційність відповідей.

Інструкція

Любий друже! Цей опитувальник допоможе визначити, наскільки ти адаптований до життя та як ти справляєшся з його викликами. Прочитай уважно кожне запитання та вибери один із варіантів відповіді, який найкраще описує твої почуття чи поведінку. Будь щирим, адже це допоможе отримати точні результати. Відповіді не впливають на оцінки чи ставлення до тебе – вони потрібні лише для розуміння твоїх сильних сторін і зон розвитку.

Варіанти відповідей:

- 3 – Завжди так
- 2 – Часто так
- 1 – Іноколи так
- 0 – Ніколи так

Текст опитувальника

1. Я легко знаходжу спільну мову з новими людьми.
2. Я відчуваю впевненість, коли потрібно вирішувати складні ситуації.
3. Мені подобається брати участь у групових заходах чи проектах.
4. Я швидко звикаю до змін у своєму житті (наприклад, новий клас, місто).
5. Я вмію контролювати свої емоції, коли зіштовхуюсь із труднощами.
6. Я відчуваю підтримку від друзів чи рідних, коли мені потрібна допомога.
7. Мені вдається зберігати спокій, коли хтось мене критикує чи ображає.
8. Я охоче берусь за нові завдання, навіть якщо вони здаються складними.
9. Я вірю, що можу досягти своїх цілей, якщо докладу зусиль.
10. Я відчуваю себе частиною спільноти, у якій живу чи навчаюсь.

Протокол обробки результатів

1. **Підрахунок балів:** Сума балів за всі відповіді (максимум 30 балів).
2. **Інтерпретація результатів:**
  - **21–30 балів:** Високий рівень адаптованості. Підліток упевнено взаємодіє з середовищем, легко адаптується до змін, демонструє емоційну стійкість і соціальну активність.
  - **11–20 балів:** Середній рівень адаптованості. Підліток загалом справляється з викликами, але може відчувати труднощі в окремих ситуаціях (наприклад, у нових умовах чи при конфліктах). Рекомендується підтримка через тренінги чи консультації.

- **0–10 балів:** Низький рівень адаптованості. Підліток відчуває значні труднощі в соціальній взаємодії, адаптації до змін чи управлінні емоціями. Потрібна посилена психологічна підтримка, зокрема через групові заняття чи індивідуальні консультації.

Примітки до використання

- Опитувальник рекомендується проводити на початку та в кінці програми психолого-соціальної підтримки для оцінки динаміки адаптованості підлітків ВПО.
- Результати обробляються анонімно, щоб забезпечити довіру учасників.
- Фасилітатор аналізує результати для адаптації програми до потреб групи (наприклад, посилення вправ на емпатію чи саморегуляцію).

Авторський опитувальник інтеграції підлітків ВПО

Мета: Оцінити рівень інтеграції підлітків ВПО в новій громаді, визначити їхні основні труднощі, потреби, досвід взаємодії з місцевими однолітками, а також вплив гендерних і регіональних факторів на адаптацію для розробки рекомендацій щодо психолого-соціальної підтримки.

Застосування: Опитувальник призначений для підлітків ВПО віком 12–17 років, які проживають у нових громадах України, для оцінки їхнього рівня інтеграції та потреб.

Тривалість: 15–20 хвилин.

Умови проведення: Опитування проводиться в групі (наприклад, у школі чи Центрі соціальних послуг) або індивідуально під керівництвом фасилітатора (психолога, педагога). Забезпечується спокійна атмосфера та конфіденційність відповідей.

Вибірка: Опитувальник апробовано на групі з 26 підлітків ВПО (n=26).

Інструкція

Шановний учаснику! Цей опитувальник допоможе зрозуміти, як ти адаптуєшся до життя в новій громаді, які труднощі відчуваєш і що тобі потрібно для кращої інтеграції. Уважно прочитай кожне запитання та вибери відповідь, яка найкраще відображає твої почуття, або напиши власну відповідь для відкритих запитань. Твої відповіді є конфіденційними та використовуватимуться лише для покращення підтримки підлітків. Будь щирим – це важливо для точних результатів.

Текст опитувальника

Закриті та шкальні запитання

Варіанти відповідей для запитань 1–5:

- 3 – Завжди

- 2 – Часто
- 1 – Іноколи
- 0 – Ніколи

1. Чи відчуваєте ви себе частиною нової громади?
2. Як часто ви відчуваєте труднощі в школі чи громаді?
3. Чи комфортно вам спілкуватися з місцевими однолітками?
4. Чи стикалися ви з булінгом через статус ВПО?
5. Чи відчуваєте ви, що ваша стать (гендер) впливає на вашу інтеграцію в громаді?
6. **Оцініть ваш рівень інтеграції в новій громаді від 1 до 10 (1 – зовсім не інтегрований, 10 – повністю інтегрований).**
7. **У якій місцевості ви зараз проживаєте?**
  - а) Велике місто (наприклад, Київ, Львів, Дніпро)
  - б) Мале місто чи селище міського типу
  - в) Сільська місцевість
8. **Чи впливають особливості вашої місцевості (місто/село) на вашу інтеграцію?**
  - а) Так, значно
  - б) Так, частково
  - в) Ні, не впливають

Відкриті запитання

9. Які основні труднощі ви відчуваєте в новій громаді?
10. Які ваші основні потреби для кращої інтеграції?

Результати апробації (n=26)

Запитання 1: Чи відчуваєте ви себе частиною нової громади?

- Так, повністю: 4 (15,4%)
- Частково: 7 (26,9%)
- Ні: 15 (57,7%)

Запитання 2: Як часто ви відчуваєте труднощі в школі чи громаді?

- Щотижня: 17 (65,4%)
- Рідше: 6 (23,1%)
- Ніколи: 3 (11,5%)

Запитання 3: Чи комфортно вам спілкуватися з місцевими однолітками?

- Комфортно: 6 (23,1%)
- Частково комфортно: 8 (30,8%)
- Некомфортно: 12 (46,1%)

Запитання 4: Чи стикалися ви з булінгом через статус ВПО?

- Так: 10 (38,5%)
- Ні: 16 (61,5%)

Запитання 9: Які основні труднощі ви відчуваєте?

- Брак дружніх зв'язків: 17 (65,4%)
- Стигматизація/булінг: 10 (38,5%)
- Обмежений доступ до позашкільних занять: 18 (69,2%)

Запитання 10: Які ваші основні потреби для кращої адаптації?

- Психологічна підтримка: 14 (53,8%)
- Доступ до позашкільних занять: 18 (69,2%)

- Спілкування з однолітками: 16 (61,5%)

Примітка: Запитання 5–8 не апробовані в наданій вибірці, але включені для майбутнього використання з метою оцінки гендерних і регіональних факторів.

Протокол обробки результатів

1. Закриті запитання (1–5):

- Підрахувати суму балів за запитання 1–5 (максимум 15 балів).
- **Інтерпретація:**
  - **11–15 балів:** Високий рівень інтеграції. Підліток відчувається частиною громади, комфортно взаємодіє з однолітками, рідко стикається з булінгом і не відчуває значного впливу гендерних факторів.
  - **6–10 балів:** Середній рівень інтеграції. Підліток відчуває помірні труднощі, може стикатися з булінгом чи гендерними упередженнями, потребує підтримки.
  - **0–5 балів:** Низький рівень інтеграції. Підліток відчуває значні труднощі, часто стикається з ізоляцією чи булінгом, потребує посиленої психологічної підтримки.

2. Шкальне запитання (6):

- Оцінка від 1 до 10 аналізується окремо для визначення суб'єктивного сприйняття інтеграції.
- **Інтерпретація:**
  - **7–10:** Висока суб'єктивна інтеграція.
  - **4–6:** Помірна інтеграція, потрібні додаткові заходи.
  - **1–3:** Низька інтеграція, необхідна активна підтримка.

3. Запитання про місцевість (7–8):

- Відповіді аналізуються для оцінки впливу типу місцевості (місто/село) на інтеграцію. Наприклад, сільська місцевість може асоціюватися з обмеженим доступом до позашкільних занять, що ускладнює адаптацію.

4. Відкриті запитання (9–10):

- Відповіді групуються за темами (наприклад, «брак дружніх зв'язків», «потреба в психологічній підтримці») за допомогою контент-аналізу для виділення ключових категорій труднощів і потреб.

Примітки до використання

- Опитувальник рекомендується проводити на початку та в кінці програми психолого-соціальної підтримки для оцінки динаміки інтеграції підлітків ВПО.
- Результати обробляються анонімно, щоб забезпечити довіру учасників.
- Дані використовуються для адаптації програм підтримки, зокрема для врахування гендерних і регіональних особливостей (наприклад, посилення тренінгів із протидії булінгу чи організація позашкільних заходів у сільських громадах).
- Фасилітатор аналізує відповіді для розробки індивідуальних і групових рекомендацій, звертаючи увагу на високий відсоток труднощів (65,4% відчувають щотижневі проблеми) і потребу в позашкільних заняттях (69,2%).